

LUNDS
UNIVERSITET

Pedagogiska institutionen
Box 199, 221 00 Lund

Ped 442
Kandidatuppsats, 10 poäng
41-60 poäng
Datum: 2004-08-26

Till en annan värld

Motståndskraftiga barn och sagan som pedagogiskt verktyg

Veronica Persson

Handledare: Elisabet Plöjel Westmoreland

ABSTRACT

Arbetets art: Kandidatuppsats, 10 poäng
Sidantal: 36 sidor
Titel: Till en annan värld - motståndskraftiga barn och sagan som pedagogiskt verktyg.
Författare: Veronica Persson
Handledare: Elisabet Plöjel Westmoreland
Datum: 2004-08-26

Sammanfattning: Syftet med uppsatsen är att undersöka hur sagor bidragit till att de personer som jag intervjuat kunnat bearbeta de svåra trauman som de alla upplevt under barndomen och lyckats vända utvecklingen så att de idag härigenom lever liv som de själva upplever som meningsfulla. För att uppnå detta syfte har jag valt att utgå från ett kvalitativt angreppssätt och genomföra intervjuer. Utifrån intervjuaren fann jag att de intervjuade i stor utsträckning knöt an sagans budskap till sina egna erfarenheter vilket i sin tur knyter an till barnets identifikation med sagans hjältefigur. Genom sagan kan barnet både fly sin verklighet och förstå såväl sig själv och den verklighet som han eller hon lever i. Barnet kan bland annat med hjälp av sagan utveckla och förstå sina erfarenheter som i sin tur utvecklar hans eller hennes fantasi men även förståelse över sin egen verkliga situation. De motståndskraftiga barnen flyr in i en fantasivärld men lyckas ändå balansera fantasin med verkligheten. Då barnet identifierar sig själv med en eller flera hjältefigur kan sagans kamp mellan ont och gott och den interaktion som sker mellan hjälten och de symboler eller aktörer som står för det goda och onda kopplas till det verkliga livet och de individer som omger barnet i dess vardag. Barnets verklighet förstås på så sätt utifrån termer av gott och ont. Sagans budskap, dess lyckliga slut, fick de flesta av intervjupersonerna att fantisera om en framtida kärleksfull familj. Flera av intervjupersonerna har dessutom kommit att använda sina traumatiska barndomar till en resurs för att hjälpa dagens barn som befinner sig i trauman.

Nyckelord: Motståndskraftiga barn, socialrealistiska sagor, folksagor, Astrid Lindgren.

*” En bok kan föra mig
bort och i väg,
till en annan värld,
till en annan tid,
till ett annat liv,
som jag ej känner till,
till ett annat liv
som jag önskar och vill”*
(Okänd författare).

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Sagan som pedagogik	1
1.2 Sagan och motståndskraft	2
1.3 Definition av motståndskraftiga barn.....	2
1.4 Motståndskraftiga barn som vuxna.....	4
1.5 Olika definition av sagor.....	4
1.5.1 Definition av folksagan	4
1.5.2 Definition av socialrealistiska sagor	5
1.5.3 Astrid Lindgrens sagor	5
1.6 Syfte.....	5
3 Teori	6
3.1 Litteratursökning.....	6
3.2 Tidigare forskning om motståndskraftiga barn	7
3.3 Fantasins kraft.....	8
3.4 Sagans symboliska delar	9
3.5 I sagans förtrollade värld	11
4 Metod	14
4.1 Förhållningssätt.....	14
4.1.1 Val av ansats.....	15
4.1.2 Val av intervjupersoner	16
4.2 Tillvägagångssätt	16
4.2.1 Intervjuguide	17
4.2.2 Intervjuerna	17
4.2.3 Bearbetning av intervjuerna	18
4.2.4 Resultatredovisningens uppläggning	18
5 Resultatredovisning.....	18
5.1 Fantasins kraft.....	19
5.2 Sagans symboliska delar	21
5.3 Och så levde de lyckliga... ..	22
5.4 Sagan som hjälpmedel	23
6 Diskussion av resultat	25

6.1 Fantasins kraft.....	25
6.2 Sagens symboliska delar	29
6.3 Och så levde de lyckliga... ..	31
6.4 Sagan som hjälpmedel	33
7 Avslutande diskussion	34
7.1 Övergripande reflektioner	34
7.2 Kritisk reflektion över uppsatsen	36
7.3 Förslag till fortsatt forskning.....	37
Referenser	
Bilaga	

1 Inledning

Att läsa sagor kan vara en självfallen del av uppväxten, men också ett sätt att fly vardagen och att ge sig hän åt fantasin. Läsandet kan också vara ett sätt att ”reda ut” känslor och finna alternativ och lösningar på olika problem. Jag anser att barn behöver höra att de starkaste karaktärerna inte alltid vinner och att kampen för kärleken leder till lyckliga slut. Genom sagor kan världsbilden vidgas och nya insikter nås, exempelvis när en människa lyckas finna styrka i sin utsatthet. Om en individ har växt upp under traumatiska förhållanden finns möjligheten för denna att identifiera sig med en eller flera karaktärer i sagans värld.

Enligt Bettelheim (1979) kan sagan befria barnet från ångest och ge förslag och till och med anvisningar om hur olika problem kan lösas och på detta sätt används sagan som terapeutiskt hjälpmedel. I litteraturen ges läsaren en möjlighet till självinsikt och förståelse för de egna upplevelserna genom att ord sätts på upplevelser som individen själv kanske inte alltid kan beskriva.

Barn kan ha en oerhörd fantasi och en fantastisk förmåga att med hjälp av låtsaskompisar och dagdrömmar skapa sig ett rikare liv. På många sätt verkar det som om just sagan hjälper barnet att finna och utveckla förmågan att fantisera.

1.1 Sagan som pedagogik

Sagan öppnar upp barnet för dialog mellan det lilla jaget och den stora världen. I mötet med sagan förmedlas en dialog mellan det goda och onda där det onda måste besegras. Dialogen blir då en språngbräda till förståelsen av att all förmedling inte sker villkorslöst och jag ser därmed sagan som ett mycket viktigt pedagogiskt verktyg. Sagan utgör alltså ett pedagogiskt verktyg genom att barnet har en möjlighet att identifiera sig med någon person eller händelse i sagan vilket kan utvecklas till ett värdefullt samtal mellan sagan och barnet. För mig förmedlar sagan fiktiva och verkliga livsöden till läsaren vilket skapar förståelse för andra människors livsöden. Om detta leder till att läsaren drar paralleller till sitt eget liv och sin egen situation handlar sagan om just förmedling.

Sagan som pedagogik, eller ännu hellre pedagogiskt verktyg, kan även kopplas till den forskning som bedrivits av Asplund Carlsson och Pramling (1993). Denna forskning betonar vikten av sagors betydelse för barns personlighetsutveckling genom att peka på hur den skapar förutsättningar för att bättre förstå olika aspekter av omvärlden och därmed även öka förståelsen för det egna lärandet. Asplund Carlsson och Pramling (a.a.) anser att barn som lyssnar till sagor förstår sagan i ett vidare perspektiv om de knyter an sagans budskap till egna erfarenheter av livet. Detta kommer i sin tur att ha betydelse för framtida upplevelser av såväl livet som sagan.

1.2 Sagan och motståndskraft

Intresse för sagor är stort, främst för att jag anser dem viktiga då de ofta förmedlar ett etiskt budskap. Jag anser att barn behöver klara goda förebilder och lyckliga slut som förmedlar att allting kan bli bra även om barnet själv lever i en kaotisk vardag.

Mitt intresse för motståndskraftiga barn väcktes då jag under min uppväxt fått barndomsminnen återberättade från personer som stod och ännu står mig nära. Berättelserna spänner över allt från incest och tortyr till missbruk och fattigdom, misshandel och hån, ensamhet och smärta. Givetvis har det, åtminstone för de flesta av personerna, under barndomen funnits kortare perioder av kärleksfullhet och närhet från vissa vuxna. Gemensamt har dock varit att detta inte bestått utan varit just kortare perioder, små öar av ro i en stormande barndom av kaos och förnedring.

Även om det på detta sätt funnits kärlek i personernas omgivning kan uppväxterna givetvis inte sägas vara lyckliga utan tvärtom svåra och kantade av problem och avgrunder. Dessa personers uppväxter har med andra ord i mångt och mycket handlat om att undvika att falla i dessa avgrunder, att uthärda och ta sig igenom för att på så sätt kunna leva meningsfulla liv som vuxna, att ta kontroll över sitt liv och forma omvärlden till en just så kärleksfull plats som de inte fick uppleva som små.

Jag hoppas att de gripande berättelser som kommit fram under arbetets gång återspeglar åtminstone en del av den livsvisdom som jag fått ta del av under samtalen.

1.3 Definition av motståndskraftiga barn

Jag har under arbetets gång insett att begreppet motståndskraftiga barn inte har en enkel förklaring. För varje ny bok jag läste kom min definition att ändras då nästan varje författare som använder begreppet har sin egen definition.

Rutter (Gjaerum, Grøholt och Sommerschild, 1999) föreslår i sin forskning på 80-talet termen resilience, översatt till motståndskraft, som beteckning för människans förmåga att klara sig. Denna nyare term har sedan dess mer och mer kommit att ersätta begreppet maskrosbarn vilket användes flitigt i Sverige under 80- och början av 90-talet.

Anledningen till att man sedan Rutters forskning i allt högre grad kommit att överge begreppet maskrosbarn till motståndskraftiga barn verkar vara att maskrosbarn skapar bilden av barn som klarar allt utan att gå under. Den tidigare forskningen av motståndskraftiga barn som bedrevs utifrån Werners forskning som Furman beskriver kom alltså i stort visat det på att dessa barn var immuna mot allt skadligt inflytande eftersom barnen gav intrycket att de uthärdade betydligt mycket mer än andra barn. Rutter vill med detta begrepp poängtera att det istället är en fråga om olika grader av motståndskraft samt att inget barn klarar hur mycket som helst, att det alltid finns gränser för vad de klarar av. Begreppet motståndskraftiga barn, har under de senaste

årtiondena spridit sig och används numera som standardbegrepp istället för maskrosbarn (Gjaerum, Grøholt och Sommerschild, 1999).

Lönnroth (1990) men även Fredriksson (1987) har utgått ifrån Gramezys definition av begreppet motståndskraftiga barn som barn som har lättare än andra barn att uppmärksamma andra personer som också har det svårt. Fredriksson (1987) använder sig genomgående av begreppet maskrosbarn men jag har valt att i denna diskussion använda begreppet synonymt med motståndskraftiga barn, alltså att översätta begreppet till dagens diskurs. Enligt mig tycks Fredriksson använda begreppet maskrosbarn så som man idag använder begreppet motståndskraftiga barn, hon belyser att dessa barn alls inte klarar hur mycket som helst.

Cronström-Beskow (1996) definierar barn som motståndskraftiga när de vuxit upp med föräldrar som av skilda anledningar har kunnat ta hand om sina barn. Möjliga anledningar har varit missbruk, sjukdom eller att de har gått bort. Motståndskraftiga barn klarar trots det den traumatiska situationen utan att falla in i destruktiva beteendemönster så som missbruk eller att inte kunna etablera nära relationer med vänner såväl som med en partner och eventuella barn.

De motståndskraftiga barnens erfarenhet gör att de förstår och därför även kan hjälpa andra som har det svårt (Fredriksson, 1987). Motståndskraftiga barn tar även tillvara på det stöd som de får från vuxna personer och vänner som finns i deras omgivning. Enligt Fredriksson har motståndskraftiga barn även en högre grad av självständighet än andra barn. Lönnroth (1990) utgår även i viss mån ifrån Anthony (Lönnroth, 1990) som beskriver hur motståndskraftiga barn genom en kreativ process och den fantasi som ligger i denna process kan rädda sin psykiska hälsa.

Enligt Fredriksson (1987) har motståndskraftiga barn olika sätt att klara av att behålla sin optimism och energi i en omgivning där andra går under. Vidare menar Fredriksson att åtta till tio barn av hundra växer upp i socialt destruktiva miljöer men klarar sig genom livet trots de negativa krafter som verkar mot dem och inskränker på deras framtidsutsikter.

Garmezy's anser att motståndskraftiga barn kännetecknas av att de har lätt för att få stöd av vuxna och vet hur de ska använda detta stöd på bästa sätt. Garmezy menar vidare att dessa barn även har lätt att få andra människor att må bra (Gjaerum, Grøholt och Sommerschild, 1999).

Definitionen av motståndskraftiga barn tycks vara förknippad med en rad strategier för att klara sig känslomässigt och växa upp med integritet trots svåra yttre förhållanden. Jag anser att Lönnroths (1990) och Fredrikssons (1987) definitioner är mest lämpade för undersökningen eftersom de både representerar vår tid och samtidigt lyfter fram barnets inneboende optimism och kreativitetens läkande kraft för det psykiska välbefinnandet.

Dock kommer jag att lägga störst vikt vid Lönnroths (1990) definition. Detta för att Lönnroth för mig framstår som en mer trovärdig källa då hon är förankrad i det aktuella akademiska fältet och det forskningsområde som motståndskraftiga barn utgör.

Anledningen till att jag ändå har valt att ta med Fredriksson (1987) är att hennes resonemang kan fungera som komplement då Fredriksson även i hög grad diskuterar motståndskraftiga barn som vuxna.

1.4 Motståndskraftiga barn som vuxna

Enligt Fredriksson (1987), som utgår ifrån Gramezys definition, är motståndskraftiga barn starka och försöker bemästra sin omgivning, men de får ofta svårigheter när de blir äldre med att stå tillbaka och på så vis minimera onödiga konflikter. Just svårigheten med att minimera onödiga konflikter kan bero på att de som barn har varit tvungna att anpassa sig så mycket att de i vuxen ålder tar igen detta genom att stå på sig extra hårt. Vidare menar Fredriksson att motståndskraftiga barn i högre grad än andra tänker självständigt och utvecklar en klarare självbestämmanderätt men att de i gengäld har svårare att inleda känslomässiga förhållanden i vuxen ålder.

Det som Fredriksson (1987) benämner som att barnen i vuxen ålder har svårare att anpassa sig eftersom de gjort detta så mycket som barn kan relateras till det som Eriksson (1999) tar upp i resonemanget om separationsångest. Enligt Eriksson kan motståndskraftiga barn i vuxen ålder få symptom som just separationsångest tillsammans med ett svagt självförtroende, en oförmåga att ge och ta samt i viss mån otrygghet och kärlekslöshet.

Enligt Fredriksson (1987) är motståndskraftiga barn oftast mer kreativa än andra och utvecklar en större fantasi och skapar ofta konstverk, komponerar musik eller författar romaner senare i livet. Dessutom är motståndskraftiga barn, enligt Fredriksson (a.a.), ofta mycket produktiva för att på så vis undvika och skjuta den egna ångesten ifrån sig. Separationsångesten måste motståndskraftiga barn kämpa med hela livet.

1.5 Olika definition av sagor

1.5.1 Definition av folksagan

Enligt Nettervik (1994) har olika former av berättande funnits hos de flesta folk i alla tider och beskriver oftast en dåtid som t ex riddartiden. Nettervik menar att det är vanligt hos sagoförfattarna att arbeta med symboler och människors förhållanden till naturen samt kampen mellan det onda och det goda.

För att en berättelse ska kallas folksaga enligt Nettervik (a.a.) ska den vara en muntlig berättelse som även innehåller övernaturligt inslag. Enligt Nettervik har den traditionella folksagans berättelsemönster i stor utsträckning förts vidare in i barnlitteraturen. Som exempel på detta kan man se Askungetemat som återkommer i många av dagens flickböcker och gamla hjältemyter som fortfarande dyker upp i äventyrsböcker. Denna definition passar väl ihop med den som Bettelheim (1979) använder i sin forskning om folksagan.

1.5.2 Definition av socialrealistiska sagor

Svensson (1987) menar att socialrealistiska skildringar lyfter fram sociala problem och att det finns en öppenhet i skildringar av tabubelagda ämnen så som sex, familjekonflikter och missbrukande föräldrar. Socialrealistiska sagor är ett vedertaget begrepp som används inom undervisning i litteraturvetenskap. Exempel på den socialrealistiska sagan är Gummi Tarzan med flera.

Enligt Svensson (1987) är socialrealistiska skildringar särskilt inriktade på att ge information om människors livsöden samtidigt som den ger hopp om en tro på framtiden och vädjar om att inte fly verkligheten. Denna form av saga, sagan som tar upp sociala problem och tabubelagda ämnen, utesluter inte att även övernaturliga ämnen tas upp.

1.5.3 Astrid Lindgrens sagor

Jag anser att folksagan inte behöver ses som den socialrealistiska sagans motsats utan de båda genrerna kan slås samman till sagan, helt enkelt. På detta sätt kan man undvika att begränsa sig till antingen folksagan eller den socialrealistiska sagan.

Enligt mig är många av Astrid Lindgrens böcker exempel på hur sagan inkluderar både element från folksagan och de socialrealistiska sagorna. Ett exempel som är relevant för området i stort och min undersökning i synnerhet menar jag är Bröderna Lejonhjärta och Mio min Mio där även tabubelagda ämnen så som en fattig kvinnas tuberkulossjuka son som då han är döende räddas undan en eldsvåda av sin hjältemodiga storebror som själv dör under räddningen. Ämnen som här tas upp är dödsångest, fattigdom och sjukdom och död som dock blandas med ämnen som drakar, vita hästar och hjältar som slåss mot onda härskare.

Ett annat exempel som kan nämnas är Pippi Långstrumps övernaturliga styrka och fantasi i en skildring som egentligen handlar om en föräldralös flicka.

På detta sätt skulle Astrid Lindgrens böcker kunna sägas balansera mellan den klassiska folksagan och de sagor som är av mer socialrealistisk karaktär. Om man begränsar definitionen på sagan till att bara inkludera den klassiska folksagan tror jag att man både missar många relevanta sagor men även relevanta aspekter av sagor som exempelvis Bröderna Lejonhjärta, man riskerar att missa de sociala men tabubelagda ämnen som ändå är viktiga i denna bok.

1.6 Syfte

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur sagor bidragit till att personerna kunnat bearbeta de svåra trauman som de alla upplevt under barndomen och lyckats vända utvecklingen så att de idag alla lever liv som de själva upplever som meningsfulla.

3 Teori

I detta kapitel görs en litteraturgenomgång där olika teorier och teoretiska utgångspunkter tas upp. Sagan banar väg för en dialog mellan barnets inre och den yttre omgivningen som förmedlas genom texten. Denna dialog varar förhoppningsvis livet ut. Det är på så sätt som sagan kan sägas vara ett pedagogiskt verktyg. Min avsikt är att denna genomgång senare ska följas upp i en tolkande och analyserande diskussion.

3.1 Litteratursökning

För att finna litteratur som kunnat ligga till grund för en djupare förståelse av det problemområde som jag definierat har jag använt mig av databaserna Elin, Eric, Lovisa och Libris. Det har visat sig vara svårt att finna pedagogisk litteratur angående motståndskraftiga barn och sagor. Trots detta har jag ändå funnit en hel del användbar litteratur. Detta är delvis för att jag vidgat mitt letande från enbart pedagogisk litteratur och även letat och senare använt mig av psykologisk och sociologisk såväl som litteraturvetenskaplig och andra böcker av mindre akademisk karaktär. Dock har jag genomgående ställt som krav på litteraturen att den ska vara relevant för mitt problemområde.

Jag utgår framförallt ifrån giganten Bettelheim (1979) men tyvärr gick det inte att finna användbar litteratur utifrån Bettelheims referenser eftersom de tyska källorna inte var översatta. Ett bra exempel på senare litteratur om sagor är enligt mig Asplund Carlsson och professor Pramling (Lära av sagan 1993). Forskningen syftade till att uppmana pedagoger som forskollärare att aktivt använda barnlitteratur i sin yrkesroll för att låta förskolebarn ta del av alla de erfarenheter som sagan kan erbjuda.

Astrid Lindgrens sagor har gett lindring och tröst, och därför koncentrerade jag mig även på professor Edströms analyser av Lindgrens sagor. Edström skriver på ett enkelt, rakt och i viss mån populärvetenskapligt språk trots att hon har en genuin akademisk bakgrund. Edström kan på detta sätt ses som en länk mellan mer populärvetenskaplig och mer akademisk litteratur vilket har gjort att jag även har valt att ta med författare som Furman och Fredriksson. De är båda kunniga inom området och har enligt mig mycket att säga om motståndskraftiga barn och jag tror att jag genom att förhålla mig kritiskt till dem kan ha en stor nytta av dem i mitt arbete. Jag har även, till viss del, valt att ta med Fredriksson eftersom hon i mångt och mycket utgått från och förtydligat Garmezys teorier.

Jag har rådfrågat kunniga personer inom ämnet, men trots deras värdefulla hjälp med litteratursökning har jag inte kunnat finna fler källor av akademisk karaktär. I viss mån anser jag alltså att valet av litteratur även är motiverat av det faktum att det knappast finns någon modern vetenskaplig litteratur som tar upp ämnet. Jag har alltså på något

sätt tvingats att vidga min litteratursökning och även inkludera litteratur som inte alltid har en klar vetenskaplig karaktär.

3.2 Tidigare forskning om motståndskraftiga barn

Tidigare forskning som har bedrivits av psykologerna Lundgren och Borgström Norrby (1988) betonar att sagor som handlar om kampen mellan det goda och det onda, där de goda segrar, hjälper barn som befinner sig i kris att bearbeta känslor av rädsla och övergivenhet. I sagan dras bortglömda och bortträngda känslor fram i barnets medvetande och barnets upplevelser bearbetas genom sagan på ett omedvetet plan. Barnet får på detta sätt hjälp av sagan att belysa en egen situation vilket senare leder fram till fantasier som i sin tur hjälper barnet att finna nya vägar på sitt problem. Furman (1998) menar vidare att barnet söker avkoppling i sagorna och dess figurer som de kan identifiera sig med.

Furman (1998) menar att motståndskraftiga barn trots de problem som finns ofta i deras omgivning ändå lyckas finna betydelsefulla personer som har förmågan att ge barnet en viss uppskattning och kärlek, vilket givetvis aldrig kan kompensera det faktum att uppväxtförhållandena i övrigt är traumatiska. Furman anser även att det är vanligt att människor som farit illa under sin barndom, kompenserar detta genom att skapa en tillitsfull kontakt med sina egna barn. Barnet går bokstavligen under om det saknar beskydd från åtminstone vissa personer som står dem nära och enligt Furman (a.a.). Den naturliga separationsångest som Bettelheim (1979) menar lindras av sagans lyckliga slut stundvis komma tillbaka i vuxen ålder och detta tycks vara särskilt tydligt hos barn som vuxit upp under traumatiska förhållanden. När de väl kommit igenom en svår uppväxt och lyckats etablera ett fungerande socialt liv med en partner och kanske en familj kan en separation, t ex i form av en skilsmässa bli väldigt svår. Tiden läker alla sår men om dessa sår rivs upp igen kan allting kännas nattsvart och man tror kanske inte att krafterna räcker till att läka dessa sår ännu en gång.

Barnpsykologen Werner (Furman, 1998) var en av de första forskarna som intresserade sig för motståndskraftiga barn och deras utveckling. Hon och Smith studerade hur ogynnsamma uppväxtförhållanden påverkade individens utveckling och anpassning i livet. Werner med flera följde med invånare som var födda 1955 på den hawaiiiska ön Kauai under mer än trettio år. De undersökte 698 barn utifrån deras grad av sårbarhet och förmåga att anpassa sig till omgivningen. Werner anser att sårbarhet är barnets benägenhet till negativ utveckling på grund av att han eller hon har utsatts för allvarliga riskfaktorer som exempelvis fattigdom, splittring, psykiska störningar och missbruk inom familjen. Den forskargrupp som Werner ingick i fann att vart tredje barn som upplevt en riskbarndom ändå vid 18 års ålder vuxit upp till en ung vuxen med utvecklat självförtroende och förmåga till hänsyn. Två tredjedelar klassificerades vid samma ålder som riskungdomar.

Enligt Furman (1998) gjorde Graham och hans medarbetare liknande undersökningar i motsats till Werner på nytt i början av 1990-talet och då fann forskargruppen att två tredjedelar av dessa riskungdomar klarade sig bra senare i livet. Enligt Furman (1998)

kan barnet använda förflutna händelser som resurser i stället för att fastna i bitterhet och tvivel. Enligt Furman betraktar Freud barndomsupplevelserna som grund för personens senare livsutveckling och Furman menar att Freud på så sätt missar att det förhållningssätt en person har till sina egna barndomsupplevelser faktiskt kan spela en avgörande roll för hur den framtida utvecklingen kommer att se ut. Furman (1998) undersökte 300 livshistorier i brevform och fann att många människor som vuxit upp under traumatiska förhållanden istället för kärleken till familjen hade funnit styrka i kärleken och glädjen till husdjur, i naturen, i idrotten, i litteraturen och i skolan. Dessutom menar Furman att människan kan finna ett nytt värde i sina tragiska erfarenheter genom att läsa och berätta om dessa och liknande traumatiska upplevelser och att de på detta sätt kan bli till en resurs om man vill hjälpa andra. Furman (a.a.) menar vidare att barnet söker avkoppling i litteraturen och figurer som de kan identifiera sig med. Han menar också att litteraturen kan hjälpa barnet att utveckla ett positivt, åtminstone inte lika negativt, förhållningssätt till sina tidigare erfarenheter, vilket tidigare forskning verkar ha förbisett.

Furman (1998) har länge fascinerats av hur vissa utsatta barn finner styrka och klarar sig bra medan andra barn går under och Furmans kritik av psykoanalysen går ut på att det freudianska synsättet kan bli till en självuppfyllande profetia. Enligt Freud har det setts som närmast självklart att barndomsupplevelserna formar individens personlighet och att de lägger grunden för individens utveckling. Utan att förringa den tillvaro som många barn tvingas leva i pekar Furman (1998) på faran i att detta synsätt kan leda till att barn som växer upp under traumatiska förhållanden även i framtiden kan få mer problem än nödvändigt just på grund av att de själva, men även andra människor, förväntar sig att de ska få det.

3.3 Fantasins kraft

Vygotskij (1995) diskuterar hur barnets erfarenheter påverkar fantasin. Fantasibilder som skapas kan enligt honom skilja sig markant från verkligheten, men består alltid av erfarenheter eller intryck av personens vardag. Vidare delar Vygotskij in det mänskliga handlandet i två kategorier. Den första av dessa kategorier är att återskapa handlingar som är förknippat med minnet av dem. Människan reproducerar tidigare de handlingsmönster, vilket påverkas av hjärnans förmåga att bevara minnesspår som därför kan återskapas. Den andra av de båda kategorierna är kombinatoriska och kreativa handlingar. Hjärnan bearbetar då inte direkt de tidigare intrycken utan processar dessa på ett mer omedvetet plan under tiden som nya figurer skapas, nya figurer som rymmer dessa tidiga intryck (a.a).

Att fantisera är enligt Vygotskij (1995) inte bortkastad tid utan snarare en nödvändighet för att människan ska kunna anpassa sig till nya livsvillkor. Traditionellt sätt har fantasin ansetts vara en rent inre process, men enligt Vygotskij påverkas fantasin alltid av den sociala omgivningen. Enligt honom är fantasi just synintryck och erfarenheter ifrån den sociala samvaron som bearbetas och omkonstrueras på ett mer eller mindre omedvetet plan. Detta synsätt är starkt präglad av sociologin och är särskilt typiskt för socialpsykologin.

Vygotskij (1995) anser att människan alltid har ett behov av att anpassa sig till miljön, men en person som fullkomligt anpassar sig till sin miljö kan inte i ordets strikta bemärkelse sägas sträva efter någonting eller ens vilja någonting alls. En sådan individ skulle heller inte kunna skapa någonting. Enligt Vygotskij grundar sig därför människans behov av fantasi på en otillräcklig anpassning till miljön. Behov av och strävanden efter någonting sätter på detta sätt i gång en fantasiprocess, t ex en önskan efter någonting man inte har i dagsläget. Detta återupplivar spår av nervimpulser och ger således material till fantasin. Vygotskij tar även upp hur barnet kan påverkas av olika förebilder. Förebilderna kan sedan i sin tur hjälpa barnet att utveckla sin egen fantasi (a.a).

Enligt Vygotskij (1995) flyr motståndskraftiga barn stundvis in i en fantasivärld och kanske beror detta på att de inte helt och fullt har anpassat sig till den traumatiska miljö som de växer upp i. Vygotskij (1995) menar att många barn och framförallt de barn som har få verkliga vänner har en benägenhet att skapa fantasivänner. Fantasivänner kan i sin tur hjälpa barnet att bemästra svåra situationer. Materialet till fantasivännerna hämtas ur den egna verkligheten och fantasin är därför alltid beroende av mångfalden i en människas tidigare erfarenheter.

Vygotskij (1995) drar en pedagogisk parallell mellan barnets tillägnade erfarenhet och dess utvecklande av fantasibilder, det vill säga ju rikare erfarenheter desto rikare fantasibilder. Vygotskij anser att det är nödvändigt för barnet att vidga sin erfarenhet vilket senare kan bidra till en skapandeprocess. Med fantasins hjälp kan barnet skapa en verklighet som han eller hon önskar även om barnet själv lever i en hård verklighet. Barnet skapar alltså sin fantasimiljö utifrån tidigare erfarenheter. Denna miljö skapas utifrån sekundära erfarenheter, det vill säga att barnet lånar erfarenheter ifrån exempelvis sina vänner. Fantasin blir på detta vis ett sätt att vidga barnens erfarenheter. Det existerar ett ömsesidigt beroende mellan fantasi och verkliga erfarenheter eftersom verkliga erfarenheter är grunden för skapandet av fantasibilder. Barn som använder sin kreativitet påverkar sin fantasi så att den blir verklig och på detta vis förändrar motståndskraftiga barn sin faktiska verklighet.

3.4 Sagans symboliska delar

Mead (1995) utgår från individens interaktion med andra, överföringen av budskap i sociala nätverk. Det är alltså i interaktionen med andra, såväl människor i ens närhet, signifikanta andra, som främlingar som individen utvecklas och förändras, genom sagans figurer. Företrädevis hjältefiguren, identifierar sig barnet in i en värld av interaktion. Hjälten interagerar med såväl goda som onda element, så som drakar, trollkarlar och feer i den traditionella folksagan. Motsvarande element kan i den socialrealistiska sagan utgöras av en snäll morfar, en elak granne och en ansvarslös lärare. Barnet möter med andra ord interaktionen i sagans värld och kan, om fantasin räcker till, identifiera denna tillbaka till sin egen vardag och sagan blir på så sätt både en verklighetsflykt och ett sätt att förstå sin verklighet.

Genom att lyssna till sig sagor kan barnet alltså genom identifikation och genom projicering av sagans symboler ta till sig ett socialt accepterat sätt att hantera olika situationer och konflikter i det verkliga livet. Genom just denna projicering av sagans symboler på det verkliga livet kan även barnet identifiera signifikanta andra i sin omgivning, de goda som hjälper hjälten eller hjältinnan symboliserar de, företrädesvis föräldrarna som vanligen hjälper barnet i sin vardag. Signifikanta andra är givetvis de personer som har en särskild betydelse för barnet och dessa kan, även om det vanligtvis är föräldrar, även vara lärare, mor- och farföräldrar eller vänner. Det motståndskraftiga barnet verkar med andra ord klara sig genom sin uppväxt bland annat genom en förmåga att med sagans hjälp identifiera vuxna förebilder, signifikanta andra, som kan förmedla sin egen integritet till barnet och på så sätt ge barnet en förmåga att uppskatta sig själv och med bland annat sagans hjälp utveckla sin fantasi. Dessa vuxna tycks för barnet ha en tudelad roll, de både identifieras med hjälp av sagan och de hjälper barnet in i sagans värld genom att läsa den då barnet ännu inte själv kan läsa.

Den växelverkan som finns mellan sagan och verkligheten, att förstå sagan utifrån sig själv men att även förstå sig själv och sin verklighet utifrån sagan kan även kopplas samman med Meads (1995) resonemang om att man för att fullt ut kunna fungera i ett socialt sammanhang måste kunna växla mellan att vara både objekt och subjekt för sina handlingar. Detta är någonting som individen lär sig gradvis, i takt med socialiseringsprocessen och för barnet är sagorna en central del av just socialiseringsprocessen.

Även Bettelheim (1979) anser att barnet dras till att identifiera sig med sagans hjälte, och ju godare en gestalt är desto enklare sker identifikationen med den goda hjälten. Barnet upplever sig som ensam såväl i de vuxnas värld som bland andra barn och identifierar sig med hjältegestalten som även denna ofta är ensam till en början. Vissa sagor inger genom sina lyckliga slut hopp och försäkran om att barnet i likhet med hjälten eller hjältinnan kommer att lyckas senare i livet. Sagans hjälte eller hjältinna ger sig ofta ut i världen för att till slut finna sig tillrätta både i en ny miljö och i ett nytt socialt sammanhang. Hjälten eller hjältinnan är ofta till en början ensam och barnet kan på så sätt enkelt identifiera sig med denna genom känslan av att vara övergiven och utstött. Bettelheim menar att barnet alltid känner en viss rädsla för att bli övergivet och genom att identifiera sig själv och sin verklighet genom sagan, och att förstå sagan utifrån sin egen verklighet kan denna separationsångest alltså lindras. Bettelheim menar på så sätt att sagans lyckliga slut hjälper till att lindra den separationsångest som barnet bär på genom att förmedla budskapet att allting löser sig till slut, att känna tillit snarare än misstro både till omvärlden och till sig själv.

Mead (1995) menar att barnet under sin utveckling går igenom en fas, spelstadiet, där en förmåga till rollövertagande utvecklas. Under denna fas blir barnet bered på att ta rollen hos var och en av de andra deltagarna i spelet, men även karaktärerna i de sagor som barnet tar del av, d v s att vara någon annan inför sig själv, sätta sig in i den andres roll och utforma sitt beteende och ledning därav. Spelstadiet verkar på så sätt ha paralleller till en lyckad identifiering av sagans olika symboliska delar eftersom barnet först under detta stadium verkar kunna sätta sig in i en annan roll, antingen det är en lekkamrat eller en karaktär i en saga. Rollövertagandet innebär även att barnet

föreställer sig gruppens generella reaktioner. Mead menar vidare att det enda sättet för barnet att utveckla en medvetenhet om sig själv är att göra sig till ett objekt för sig själv, vilket innebär att man måste komma utanför sig själv och se på sin situation med andra ögon, att inta andra människors perspektiv. Detta för att man med nya ögon ska kunna se på sin situation, ta andra människors roller. Genom denna typ av projicering, att vara objekt för sig själv, kan barnet alltså sätta sig in i andras beteenden och på så sätt även iaktta och sitt beteende utifrån. Det går i och för sig att diskutera huruvida det är spelstadiet som möjliggör en lyckad identifiering av sagans symboliska delar eller om det tvärtom är en lyckad identifiering av sagans delar som möjliggör barnets inträde i spelstadiet.

Genom projicering av den egna situationen på sagans värld, dess symboliska delar, skapas även en distans som möjliggör just att se sin situation utifrån, med andra ögon och på sig själv som objekt för sig själv. Genom att spegla sig själv i betydelsefulla signifikanta andras ögon lär sig alltså barnet under socialisationsprocessen att upprätthålla en bild av sig själv. Genom omgivningens respons blir barnet både ett subjekt och ett objekt för sig själv. Dock innebär det framväxande subjektssjaget att barnet frigör sig från att enbart vara beroende av andras synpunkter och därmed skapar barnet även en plattform för utvecklingen av sin integritet (Mead, 1995). Det är på detta sätt man kan säga att sagan som pedagogiskt verktyg upprättar dialogen mellan just subjektssjaget och objektssjaget. Sagan kan alltså för många barn vara en plattform för upprätthållandet av dialogen mellan omgivningens krav och den egna integriteten.

3.5 I sagans förtrollade värld

Barnpsykologen Bettelheim (1979) ser folksagan som ett bra verktyg för barn att bearbeta sina dagliga konflikter med. Han understryker att sagan om den ska kunna berika barnets liv måste knyta an till barnets verklighet. Om sagan är lämpligt vald för barnet kan den hjälpa barnet att utveckla sitt intellekt, reda ut känslor och ge svar på barnets frågor inför svårigheter. Bruno Bettelheim (a.a.) anser att sagan har klarat sig genom historien på grund av att dess innehåll speglar bekanta konflikter.

I likhet med Bettelheim (1979) menar även Dahlin (2004) att sagor är viktiga eftersom de bland annat förmedlar etiska och existentiella budskap, som annat kampen mellan det goda och det onda, där det goda alltid vinner. Biblioterapi är ett begrepp som används i sammanhanget och innebär att sagan stärker barnets självuppfattning. Dahlin (2004) betonar särskilt hur sagan belyser existentiella problem, vilket författare som Astrid Lindgren och H C Andersen är bra exempel på. Dessa författare lyfter fram livsångest, behov av kärlek och fruktan inför döden.

I sagan bearbetas ofta livsfrågor och moral på ett konkret sätt med hjälp av levande exempel vilket kan ge barnet nya insikter. Edströms (2000) analys av Bettelheims (1979) teori understryker att barnet via sagorna befrias ifrån ångest och att sagan har en terapeutisk verkan. Med detta menar Edström att sagoläsning i hög grad handlar om att hitta sig själv. Enligt Strömstedt (1999) måste Lindgren långt före Bettelheims forskning om folksagan ha insett sagans läkande kraft och terapeutiska möjligheter.

Lindgren skrev i Mio min Mio om Bo Vilhelm Olsson som bar på en hemlig gåva som räddade honom från förstening och död. Författaren gav honom sagorna som han kunde gå in i och leva i och på så sätt befrias. Enligt Edström (a.a.) ger Lindgrens böcker läsaren ett verktyg att bearbeta sina konflikter med. Lindgren (1997) förmedlar i sina sagor ett budskap att alla människor bär på ett litet barn inom sig och hon skapar identifikation med allt som är svagt och i underläge, så som barnet är. Fokus ligger på barns upplevelser av att ha roligt och leka fritt, men också de vuxnas närvarande, vilket Lindgren förknippar med den goda barndomen.

I den första Pippi-boken (Lindgren, 1945) introduceras läsaren till modern och fadern, där modern är en ängel och fadern försvunnen i Oceaniens djup. Pippi är en stark tjej som är trygg med att modern är i himlen och att fadern med hjälp av en våg har tagit sig upp på en strand och blivit negerkung. Enligt Edström (2000) skämtar boken om Pippi med alla romantiska, sentimentala skildringar av föräldralösa barn. Pippi är en självständig tjej som har makt och styrka att hjälpa de svaga och utsatta barnen när deras integritet hotas. Enligt Bettelheim (1979) har ofta sagans hjälte eller hjältinna antingen en kraftig kroppsbyggnad eller som i Pippis fall övernaturliga styrkor och förmågor. Barnet identifierar sig med hjälten för att på så vis kompensera sin fysiska underlägsenhet gentemot de vuxna och på så sätt kan rättvisa skipas i fantasins värld.

Bettelheim (1979) menar att barnböcker tjänar som en dialog mellan barnet och författaren, eller ännu hellre texten, då barn som har möjlighet att vara aktiva i sin läsning kan uppleva skilda perspektiv av verkligheten, vilket i sin tur bidrar till utvecklingen mot en kritiskt tänkande individ. Enligt Bettelheim inser barnet vikten av att lära sig läsa först när läsandet bidrar med någonting i barnets egna liv.

Granström (1991), aktiv sagoberättare och skådespelare, menar i likhet med Bettelheim (1979) att sagan måste bidra med någonting som upplevs som meningsfullt och han beskriver hur han väljer ut de sagor som han presenterar för publiken. Granström (a.a.) anser att det är viktigt att endast välja sådana historier som publiken kan tänkas bli berörd av och det centrala är, enligt Granström, omskapandet av traditionella sagor, att göra dem till sina egna utifrån sitt eget språk och sina egna erfarenheter.

Sagan ger mycket till det förmedvetna, omedvetna och det medvetna (Bettelheim, 1979). När barnets inre konflikter förmedlas i sagan, medför detta att barnet förstår sagans budskap på ett omedvetet plan. Sagan bör därför enligt Bettelheim utgå ifrån den nivå barnet befinner sig på, både psykiskt och emotionellt. Bettelheim (a.a.) anser att barnet måste förstå problemet på det medvetna planet för att senare reda ut problemet på det omedvetna planet. Problemet på det omedvetna planet löses inte rationellt utan med hjälp av dagdrömmar och med fantasins hjälp.

Bettelheim (1979) anser att läsning av folksagan är och under historiens gång har varit ett särskilt viktigt pedagogiskt verktyg som lärt och ännu lär människan viktiga saker om hur hon kommer till rätta med de problem som hon upplever i sin vardag. Ett barn vill oftast höra en saga gång på gång, för att på så vis låta den smälta in i sitt medvetande. Detta leder genom reflektion över självet i förhållande till sagans värld till en självkänedom och till skilda perspektiv som i sin tur kan förmedla olika sätt att

betrakta omvärlden på. Om sagan utvecklas på ett sätt som är lagom överensstämmande med barnets upplevelser, som känns igen men som inte blir för intim, kan detta ge barnet tröst och bidra till en positiv utveckling (Lundgren & Borgström Norrby, 1988).

4 Metod

För att uppnå syftet har jag valt att arbeta utifrån ett kvalitativt angreppssätt. Mitt empiriska material består av intervjuer med före detta motståndskraftiga barn. Deras svar har ställts samman i fem olika teman. De svar som framkommit under intervjuerna har efter tematisering analyserats utifrån olika teorier som valts efter en litteratursökning.

4.1 Förhållningssätt

Enligt Holme & Solvang (1997) handlar undersökningens metodval nästan uteslutande om att anpassa metoden till forskningens problemområde. Angreppssättet ska vara valt så att den belyser problemområdet på bästa sätt. Holme & Solvang anser att den kvalitativa forskningens intention är att se med respondentens egna ögon på företeelser, handlingar och regler. Enligt Holme & Solvang (a.a.) är det undersökaren som står i centrum i den kvalitativa metoden och de menar vidare att forskaren fungerar som ett mätinstrument i och med sina tolkningar. Det är undersökaren som står för datainsamlingen och därmed även urvalet och undersökaren blir genom insamlingen också en del av respondenternas sociala verklighet.

Mitt syfte med uppsatsen är att med hjälp av intervjuer undersöka hur sagor bidragit till att personerna kunnat bearbeta de svåra trauman som de alla upplevt under barndomen och lyckats vända utvecklingen så att de i dag lever liv som de själva upplever som meningsfulla. För att uppnå detta syfte har jag valt att intervjua fem vuxna som har haft en problematisk uppväxt.

Kvale (1997) anser att intervjuer kan jämföras med samtal och han anser vidare att samtalet är ett bra sätt att undersöka människans livsvärld och hennes känslor gällande den. Jag har valt att utgå ifrån Kvale då jag genomfört mina intervjuer. Samtalet lämpar sig för insamling av empiriskt material då jag vill få tillgång till och närma sig en respondents livsvärld, vilket bygger på samspel mellan undersökare och respondent. Kvale anser att just intervju är speciellt lämpad för att studera människors syn på sina erfarenheter, upplevelser och självuppfattning, utifrån deras egna perspektiv. Kvale menar att samtalet kan ses som en text som senare beskrivs och tolkas. I undersökningen vill jag försöka tolka vuxnas beskrivningar av sina uppväxter och förstå vilken roll sagorna har haft för respondenternas uppväxter.

Enligt Kvale (1997) är svårigheten med intervjuer just att koncentrationen ligger på individen och att forskaren bortser från det sociala samspelet. Respondenterna är orörliga och sitter stilla då de pratar vilket gör att de i viss mån kan hindras från att handla fritt i intervjusituationen. Detta gör att situationen kan bli konstlad och

respondenterna kan tänkas besvara frågorna efter social önskvärdhet, vilket innebär att de försöker svara så som de tror överensstämmer med forskarens åsikter.

4.1.1 Val av ansats

Jag började min undersökning med att skapa ett preliminärt forskningsproblem som jag ville skapa en djupare förståelse utifrån. Under arbetets gång har jag kommit till insikt med att det förekommer lite forskning inom just området hur motståndskraftiga barn uppfattar sagans budskap. Utifrån mitt syfte kom jag även till insikt med att intervjuer är särskilt lämpligt för en undersökning som min, då jag önskar skapa en djupare förståelse för respondenternas livsvärldar som bland annat handlar om uppfattningar av sagan. Patel & Davisson (1991) menar att det är viktigt att tänka på att forskaren och respondenten är jämbördiga under samtalet. Enligt Patel & Davidsson (a.a.) används den hermeneutiska ansatsen i tolkningen och förståelsen för människans verklighet med hjälp av språket.

Hermeneutiken har enligt Hartman (1998) sin grund i medeltida tolkningar av Bibeln men har senare kommit att appliceras på alla typer av texter. Samtidigt har den samhällsvetenskapliga forskningen kommit att använda termen text i en allt friare betydelse och enligt Kvale (1997) betraktas även samtalet som en text vilken kan tolkas enligt samma hermeneutiska principer som en skriven text. När en människa vill förmedla sin subjektivt upplevda verklighet, sitt liv, sina upplevelser och sina erfarenheter, används språket. Dock är det kanske mer själva drivkraften bakom individens beteende än orden i sig som forskaren verkligen vill undersöka, vilket medför att han eller hon måste läsa mellan raderna, tolka.

Enligt Hartman (1998) är människan en självreflekterande person med en egen vilja och förmåga att påverka sitt liv. Inom hermeneutiken använder sig forskaren av sina egna erfarenheter och sin förförståelse från liknande situationer och symboler för att sedan kunna relatera och skapa förståelse för respondentens drivkraft. Samtidigt kan även respondenten få ny förståelse utifrån sin förförståelse om sig själv och sin situation genom den reflektion som samtalet skapar.

I samtalet med respondenterna upplevde jag att en tillitsfull kontakt skapades genom min egen förförståelse av motståndskraftiga barn. Jag har i min barndom fått barndomsminnen återberättade av förre detta motståndskraftiga barn. Enligt Hartman (1998) ökar forskaren sin förståelse av respondentens livsvärld genom samtalet, men en full förståelse går inte att nå eftersom forskaren aldrig kan lägga sin egna förförståelse åt sidan. Den hermeneutiska tolkningen kan därmed vara en ändlös process. Insamlingen av mitt empiriska material upphörde när jag i enlighet med Kvale (1997) fann passande mönster som ingick i sammanhängande strukturer. Den hermeneutiska cirkeln är enligt Kvale ideligen påverkad av växelverkan mellan del och helhet. Kvale anser att de enskilda respondenternas betraktelsesätt med tiden kan förändra de grundläggande tankarna såväl hos intervjuare som hos respondent.

4.1.2 Val av intervjupersoner

Enligt Holme & Solvang (1997) informerar respondenten forskaren om själupplevda händelser medan informanten är en person som i högre grad står utanför den undersökta företeelsen men ändå har mycket information inom området. Jag har valt att konsekvent använda mig av Holme & Solvangs definition av samt distinktion mellan respondent och informant.

Jag har valt att intervjua fem vuxna motståndskraftiga barn. Cronström - Beskow (1996) definierar motståndskraftiga barn som barn som har vuxit upp med föräldrar som inte varit kapabla att ta hand om sig själva eller sina barn. Motståndskraftiga barn kan även vara föräldralösa. Dessa barn klarar trots detta sin traumatiska situation utan att falla in i destruktiva beteendemönster. Urvalet är strategiskt och respondenterna som jag har valt utgör inget genomsnitt, utan jag sökte respondenter utifrån min förförståelse av begreppet motståndskraftiga barn. Ett av de två kriteriet var att respondenterna skulle kunna definiera sig själva som motståndskraftigt barn. Det andra kriteriet var att respondenterna skulle vara över trettio år och ha genomgått professionell terapi. Då respondenterna genomgått professionell terapi kände jag att jag kunde vara tillräckligt säker på att de visste vad de gjorde och att de hade bearbetat sina upplevelser tillräckligt för att kunna dela med sig av dem. Enligt Kvale (1997) finns annars risken att intervjun mynnar ut i något slags terapeutiskt samtal vilket i värsta fall kan vara ödestiget för båda parter.

Under ett vikariat inom barnomsorgen fick jag kontakt med en respondent som jag kontaktade vid starten av undersökningens arbete. Genom kontakten med denna respondent fick jag kontakt med ytterligare fyra respondenter. Jag valde att först intervjua Eva som är en fyrtioårig kvinna som är gift och har tre barn. Lea är en kvinna i fyrtioårsåldern som är frånskild med två barn. Ritva är en kvinna i femtioårsåldern som är frånskild med ett barn. Maria är en kvinna i trettioårsåldern som lever i ett samboförhållande. Britt-Mari är en kvinna i övre femtioårsåldern som är gift. Enligt Kvale (1997) ska respondenterna inför intervjuerna få information om att deras intervjusvar ska behandlas konfidentiellt och detta har jag tagit fasta på genom bland annat att fingera deras namn.

4.2 Tillvägagångssätt

I följande stycke kommer jag bland annat att beskriva hur insamlingen av det empiriska materialet och den bakomliggande litteraturen har utförts för att på detta sätt uppnå mitt syfte. Jag redogör även för hur jag har gått tillväga för att tolka och skapa en djupare förståelse för mitt problemområde, utifrån såväl respondenternas svar som den bakomliggande litteraturen, teorin.

4.2.1 Intervjuguide

Det har givetvis varit givande men även gripande att få lyssna på fem skilda livsöden och för att ha en möjlighet att få lite struktur på intervjuerna har jag tagit en intervjuguide till hjälp (se bilaga). Jag har ställt frågorna i angiven ordning och därefter låtit respondenterna utveckla sina svar.

Jag började mötet med att samtala informellt och ledigt och då det var dags för själva intervjun markerade jag att den började genom att ställa en första fråga av biografisk karaktär. Denna fråga inledde på så sätt själva intervjun och därefter följde de frågor som jag förberett. På samma sätt avslutade jag varje intervju med att fråga om respondenterna hade någonting att tillägga. På detta sätt ville jag även markera att intervjusamtalet var över och samtalet kunde då åter övergå i ett mer informellt och ledigt samtal.

De öppna frågorna lämnar då utrymme för respondenterna att tala om de saker som de själva anser ha varit betydelsefulla i deras liv samtidigt som det även ger en möjlighet att ställa följdfrågor. Anderson (1995) menar dock att en svårighet med öppna frågor är att respondenternas skilda svar kan vara svåra att jämföra. Jag har trots detta valt att göra semistrukturerade intervjuer. Kvale (1997) skriver om den semistrukturerade intervjun och menar att forskaren då bör ha nedtecknat en lista över de teman som ska behandlas så att intervjupersonerna får möjligheten att utforma svaren på sitt eget sätt.

4.2.2 Intervjuerna

Jag kontaktade tolv respondenterna via telefon men sedan framgår från ovan kvarstod fem av dessa. Några av respondenterna sade ja till intervjun till en början men gav sedan återbud. Jag har självklart full förståelse för återbuden eftersom forskningsområdet väcker sådana starka känslor och minnen. Detta är även en av anledningarna till att jag valt att bara ta respondenter som genomgått professionell terapi. Jag besökte respondenterna i deras hemmiljö, där de kände sig trygga att genomföra intervjun. Jag såg även till att inga andra personer, t ex familjemedlemmar eller vänner var närvarande under själva intervjun.

Inför intervjuerna utgick jag ifrån Kvales (1997) tankegångar kring intervjusituationen. Intervjuerna varade i 45-70 minuter och intervjuerna spelades in på bandspelare för att jag skulle kunna fånga respondenternas egna formuleringar. Jag ville även vara så delaktig som möjligt under själva intervjun och bandspelaren gjorde att jag kunde undvika att fokusera på nedskrivandet av intervjun under tiden som den pågick och alltså på så sätt vara mer delaktig. Vid behov ringde jag senare upp några av respondenterna för att de skulle få chansen att utveckla de svar som jag upplevde som oklara.

4.2.3 Bearbetning av intervjuerna

Enligt Holme och Solvang (1997) bearbetas oftast inte allt kunskapsstoff i den kvalitativa analysen, så det underlättar därför att kontinuerligt analysera varje enskild intervju för att på så sätt få tankar om hur man kan gå vidare. Snarast efter intervjun transkriberade jag svaren från bandupptagningen innan jag gick vidare. Därefter läste jag igenom de transkriberade intervju svaren för att få ett helhetsintryck och för att se vilka eventuella teman och mönster som kommit fram under intervjun. Som Kvale (a.a.) rekommenderar, fokuserade jag på de delar av texten som var mest förekommande och som upprepar sig under intervjuens gång. I materialet återkom respondenterna till vissa aspekter som var gemensamma för samtliga respondenter. Dessa aspekter delade jag in i olika teman som fått beteckningarna "Fantasins kraft", "Sagens symboliska delar", "Och så levde de lyckliga..." och "Att hjälpa med sagan". Efter att jag hade lyft ut dessa teman försökte jag att skapa mig en djupare förståelse genom att sätta dem i relation till de utvalda teorierna. Det går aldrig att objektivt tolka intervjutexter utan tolkningen färgas alltid av tolkaren. Vissa aspekter av intervjutexterna lyfts fram medan andra lämnas åt sidan (Asplund, 2000).

4.2.4 Resultatredovisningens uppläggning

I nästa kapitel, resultatredovisningen, sker en kortfattad genomgång av respondenternas intervju svar i form av en tematisk indelning. Här har olika infallsvinklar på problemområdet, hur de före detta motståndskraftiga barnen bearbetat sina erfarenheter med hjälp av sagan, identifierats. Denna tematiska indelning har jag gjort för att läsaren ska få en översikt över intervju svaren och samtidigt få en möjlighet att bedöma den tolkande diskussionen utifrån det redovisade resultatet. De teman som jag valt att presentera i resultatredovisningen speglar både gemensamma och skilda svar och synpunkter. Det är sedan resultatredovisningen som ligger till grund för den bearbetning och tolkning som sker i diskussionen

5 Resultatredovisning

Upplägget i resultatredovisningen kommer att följa de fem teman som framkom under bearbetningen av intervjuerna. Tema 1 har fått benämningen "Fantasins kraft". Innebörden i detta tema berör barnets förmåga att genom sagan frambringa erfarenheter och upplevelser som verkligheten inte kan ge. Tema 2 har fått beteckningen "Sagens symboliska delar". Innebörden i detta tema berör karaktärer i olika sagor som har haft särskilt stor betydelse och varit goda förebilder för det motståndskraftiga barnet. Barnet har sedan i sin tur kunnat dra paralleller mellan sagans olika karaktärer och symboler och den verkligheten och de signifikanta andra som finns i dess omgivning. Tema 3 har fått beteckningen "Och så levde de lyckliga...". Innebörden i detta tema berör hur respondenterna uppfattar sagans slut och hur detta påverkar dennas beteende. Tema 4 har fått beteckningen "Att hjälpa med sagan". Innebörden i detta tema berör hur vissa av respondenterna idag i vuxen ålder arbetar med motståndskraftiga barn och huruvida de i

så fall använder sagan som hjälpmedel i sitt arbete med just motståndskraftiga barn. Jag kommer att vid lämpliga tillfällen interagera valda citat som för tydlighetens skull är kursiverade. Citatens funktion är att stärka och konkretisera olika resonemang i texten.

5.1 Fantasins kraft

En av de många strategier som motståndskraftiga barn kan använda sig av är att med hjälp av fantasin skapa sig ett bättre liv. Eva berättar om hur hon drömde om att leva i idylliska Bullerbyn, där de människorna blev tillrättavisade och fick ångra sina onda handlingar. Bullerbyn representerade den trygghet som Eva saknade i sin egen barndom. Hon förstod dock redan i tidig ålder att detta inte var möjligt men drömde sig ändå sig iväg i fantasin och målade upp en bild av livet som vuxen i en sådan Bullerbyvärld.

Eva beskriver den tröst fantasin gav när hon själv levde i kaos. Hon beskriver hur hon levde med karaktärerna så som i en slags glasbubbla för att förtränga den hårda vardagen för att på så sätt härda ut. Barn som lever i trauma tillåts inte fullt ut att vara barn och om de saknar vänner eller liknande trygghet är sagans värld den enda tillåtna värld att få vara ett barn.

”...Jag läste mycket som yngre t ex Astrid Lindgren... Jag tyckte om att läsa om andras liv...Barnen i Bullerbyn bodde på en och samma plats under sin barndom utan att behöva flytta runt till olika människor...Bullerbyn var en plats som alltid var trygg med några få elaka vuxna...och om det fanns någon elaka vuxen person så som exempelvis skomakaren som var elak emot sin hund...så åtgärdades problemen som t ex att hunden togs ifrån skomakaren...och skomakarens hund blev sedan snälla Olles hund. I Bullerbyn fanns det inga fulla vuxna som slogs...utan man fick vara fullständigt trygg och lugn i denna miljö...hittade man på hyss var det ingen som slog en med en livrem eller mattebankare...Barnen i Bullerbyn fick vara delaktiga utan att anpassa sig till döds...Barnen i Bullerbyn var inte tvungna att alltid vara förberedd och steget före i livet, utan kunde slappna av och bara få vara barn...Det var det som fick mig att läsa Bullerbyböckerna...I böckernas värld skapar man sig en fridfull idyll när man lever i kaos...genom att få drömma och glömma hämtar man ny kraft till att överleva. Genom att man klev in i bokens värld var det som att stiga in i en annan värld...då levde man med karaktärerna och fanns i deras värld så som i en glasbubbla, men sedan kunde man kliva ur och vara i den riktiga världen... ”.

Lea säger att hon under sin barndom har levt under traumatiska förhållanden men med bland annat sagans hjälp kunde hon finna hopp om framtiden. Lea beskriver även hur de elaka vuxna ska tillrättavisas och ångra sina onda handlingar och hur hon fantiserar om en rättvisare värld. Lea har under sin barndom känt sig som en börda och hon kommer starkt ihåg Topelius sagas budskap där barnen kom till världen som välsignelser till människorna. Det var viktigt för Lea att påminna sig om att hon faktiskt inte hade kommit till världen som en börda och att människorna runt omkring henne inte hade rätt att behandla henne hur som helst.

”...Topelius har skrivit en saga med en romanfiguren som är ett barn som heter Stjärnöga, barnet visar sig vara ett väldigt viktigt barn...det var en lappunge som de kastade åt varg ungarna...även om barnet hade varit en välsignelse för dem...jag tyckte

om den på något vis ...de vuxna fick ångra sig efteråt eftersom de hade burit sig så dumt åt...det är väl en känsla man har att när någon är dum mot mig...vill man att de någon gång ska tänka till...det skulle kännas viktigt... ”.

Lea ville ta revansch på omvärlden och framförallt på de personer som behandlat henne illa under hennes barndom, i och med att hennes självförtroende växte sig starkare med starka förebilder såväl i vardagen som i sagan. Lea berättar om sin revanschlust som hon fann i Topelius saga ”Stjärnöga”.

”... Det har varit en önskan, att när man blev stor skulle man bli något stort...man vill visa för världen, att jag trots allt är någonting bra...”

Lea beskriver H C Andersens saga om den fula ankungen som även förmedlar en lust och rätt till revansch. Den ensamhet, utstötthet och trakasserier som ankungen upplever i början av sagan byts sedan ut och han får ett lyckligt liv som vuxen. Vissheten om att det vuxna livet kommer att te sig annorlunda än de liv de motståndskraftiga barnen lever som barn kan leda till att de bevarar sin inneboende optimism och härdar ut i den traumatiska situationen som de lever i. Sagans budskap anser jag i stort vara att det inte spelar någon roll varifrån man växer upp utan att individen som vuxen skapar sig det liv som han eller hon anser vara meningsfullt.

”...En annan saga jag tyckte mycket om som barn var H C Andersens saga om den fula ankungen... Den ensamma, utfryssta, fula och olyckliga ankungen vänder denna utveckling när han utvecklas till en vacker svan och han kan därmed lämna ankdammen för att finna svan vänner som kommer att behandla honom bättre...De gör ingenting om man legat i en ankdamm utan det viktiga är hur man blir som vuxen svan...”

Maria beskriver hur sagan för henne var en verklighetsflykt som gav en möjlighet att få insikt om andra barns livsvillkor samtidigt som den oftast förmedlade ett positivt budskap om att alla svåra situationer ordnar sig. Maria berättar att hon tyckte mycket om Pippi som barn. Hon lyfter fram att Pippi är ett barn som inte behöver skäms över att hon är föräldralös utan hon är en stark och oberoende tjej som står på de svaga och utsatta människornas sida. Pippi förmedlar styrka till barnet eftersom detta kan identifiera sig med henne och på detta sätt häva sitt underläge i förhållande till de vuxna. När Maria upplevde orättvisor så kunde hon tänka på hur rättvisan skipas i Pippis värld.

”...Sagor är en verklighetsflykt och samtidigt ett sätt att förstå andra människor och känna empati för de svaga människorna i samhället. Man kunde låtsas vara Pippi eller vara kompis med någon annan hjälte som stod upp mot orättvisor...Pippi var den snällaste och också den starkaste av alla i den lilla staden hon bodde i...Pippi handlar ju om mod och att vara annorlunda på ett roligt sätt...hon fick möjlighet att leva ensam eftersom hon var ekonomiskt oberoende och hon behövde inte växa upp på ett barnhem eller ett fosterhem...Pippi var ett märkvärdigt barn och inte ett barn som behövde skämmas över att hennes mamma var död eller ett stackars tycka synd om barn...att få lov att ha roligt i livet fast man är ensam...jag minns att det någonstans stod att hennes mamma var en ängel och hennes pappa var en negerkung och att det inte fanns så många barn som hade så fina föräldrar...”

Respondenterna svar tyder på att de ofta läste för att glömma den vardag som de levde i och att de hade en förmåga att glömma det traumatiska som omgav dem. Sagorna verkar alltså ha varit någon slags tillflyktsort för respondenterna, de har tagit sin tillflykt in i dess värld för att slippa anpassa sig fullt ut till en traumatisk och miserabel verklighet. Eva antyder också att hon tror att det är viktigt att inte anpassa sig helt och fullt ut, utan att finna en fristad varifrån man kan bygga upp sig själv i förhållande till rättvisa och starka karaktärer ur sagorna.

5.2 Sagans symboliska delar

Det är signifikanta andra som har haft en stor betydelse för hur respondenterna kunnat använda sagan som pedagogisk verktyg eftersom de har läst sagor för dem och hjälpt dem att utveckla sin fantasi. Även om det oftast är föräldrar som står för barnets grundläggande trygghet under barndomen kan det givetvis finnas andra människor i barnets omgivning som ger barnet denna trygghet om föräldrarna inte klarar av det.

Eva beskriver hur hon identifierade ”goda” vuxna med ”goda” karaktärer i Bullerbyn berättelsen.

”...Bullerbyn var en plats som alltid var trygg med vackra gårdar och trygga vuxna som värnade om barnen...något som jag kände igen i min mamma som gick bort när jag var sju år...”

Ritva berättar om hur hennes äldre syster ofta läste sagor för henne och hur hon var betydelsefull även på andra sätt för att utvärda sin traumatiska barndom.

”...Min storasyster var väldigt klok...hon var som en liten mamma åt oss andra syskon...det var hon som följde mig den första dagen till skolan, vilket de andra barnens mödrar gjorde...och på kvällarna läste hon finska barnböcker och sagor om den lyckliga familjen...”

Maria berättar om hur hennes morfar tog hand om henne periodvis och gav henne det stöd som hennes föräldrar var oförmögna att ge. Han läste sagor för henne och kom att bli väldigt betydelsefull för hennes utveckling. Morfadern kom att symbolisera det goda i sagans värld, de krafter som hjälper hjälten att finna sig själv och ta revansch.

”...Av hela mitt hjärta kan jag säga att min morfar har underlättat min barndom...Han läste sagor för mig och utvecklade min fantasi och självkänsla...”

Britt-Mari berättar om hur hon klarade sig igenom en problematisk barndom tack vare att hon hela tiden lyckades finna betydelsefulla vuxna, vuxna som bland annat kunde leda henne in i sagans förtrollade värld där kunde hon finna både avkoppling och tröst, där hon kunde vila från kaoset runtomkring samtidigt som hon kände revanschlust.

”...Och hela tiden medan jag läste om hur de svaga och utstötta kom igen och fick sin revansch, besegrade den onda vuxenvärlden, kände jag hur jag växte i mig själv...” ”Sagorna blev ett gömställe, en viloplats där jag kunde bygga upp mig själv och bli stark...”

Britt-Mari berättar även att hon läste allt som fanns på biblioteket, men framförallt läste hon om starka förebilder som t ex Anne på Grönkulla och Holi Anna.

”...Jag läste mycket som barn, Anne på Grönkulla var en favorit...Genom att läsa om Anne på Grönkulle var min önskan att få åka till Avonleas gröna kullar och få färdas i en trillan under de blommande äppelträden. Som de barn man var trodde man att det skulle finnas möjlighet att få åka till Kanada där vi hade släktingar när jag var mitt i en eländig period av mitt liv...”

Många av citaten visar just på hur även andra människor än föräldrarna kommit att bli betydelsefulla under uppväxten och hur barnet lärt sig att känna igen goda signifikanta andra i sin egen omgivning genom de goda karaktärerna i sagans värld. Man kan givetvis även tänka sig att barnet lärt sig att känna igen de goda karaktärerna i sagans värld genom signifikanta andra i sin omgivning.

5.3 Och så levde de lyckliga...

Sagorna slutar som bekant ofta med frasen ”Och så levde de lyckliga i alla sina dagar...”. Detta kan givetvis ge sagan en optimistisk karaktär och om hjälten och hjältninnan får varandra i slutet inger detta hopp om framtiden för barnet. Motståndskraftiga barn inser att de inte alltid kommer att vara ett litet barn utan att tiden förändrar deras livsvillkor

Eva berättar att om sin förlorade barndom men att hon drömde sig i väg till en Bullerbyvärld under sin barndom eller i sitt vuxna liv. Drömmarna om de goda lyckliga familjen och den samhörighet och trygghet det innebär var en av många strategi som gjorde att barnet insåg att de inte alltid kommer att vara ett barn utan att tiden förändrar en individs situationer.

”...Att berövas sin barndom var tungt för ett barn, men genom böckerna och framförallt ifrån Bullerbyn fick man en längtan till ett bättre liv och man skulle se till att skapa sig det som vuxen...Det var det trygga och idylliska med gårdarna...de varma och ombonade köket med snälla och goda vuxna...Drömmarna man hade var inte orealistiska utan det var en värld man kunde skapa till sig själv i framtiden. Än idag kan jag känna sorg när jag ser tillbaka på min barndom, men även en tacksamhet att jag har överlevt och skapat mig själv en familj och ett bra liv...”

Lea beskriver att hon kände sig misslyckad när hennes och hennes tidigare mans äktenskap upplöstes. Bilden av den lyckliga familjen var någonting som Lea hade längtat efter och idealiserat under så många år, ända sedan barndomens sagor där prinsar och prinsessor fick varandra i slutet för att sedan leva lyckliga i alla sina dagar.

”...I en viss ålder söker man bekräfta sig själv...det handlar om att man har en oerhörd separationsångest, vilket är skitjobbigt...jag har svårt att separera, vilket jag märkte tydligt när jag separerade ifrån min man, det var kolsvart innan jag vände mig vid att barnen åkte i väg var annan helg, jag tänkte att vi aldrig kommer att ses mer...”

Ritva berättar hur människan måste se framåt i livet och ta tillvara de vackra minnen som hon har i livet i stället för att se det som varit som roten till allt ont. Ritvas svar belyser även hur hon i fantasin skapade en vardag som hon önskade sig. Ritva läste Topelius saga ”Gamla stugan” och drömde sig bort till ett tryggt hem där dörren alltid stod öppen och där barnen fick lov att vara barn.

”...Alla skulle vi vilja ha en ljus och vacker barndom men det är inte alltid så utan man får ta till vara på de vackra minnen som man har och senare i livet forma sitt liv så som man vill ha det...När jag var yngre formade jag den verklighet som jag ville leva i och med hjälp av min fantasi, detta fick mig att uthärda en hård vardag...En av de sagor jag minns var Topelius saga ”Gamla stugan” ...denna saga gav ett stort intryck eftersom de beskrev en miljö som jag längtade efter...det var en stuga som var belägen på en vacker ö, där dörren alltid stod öppen för alla, både fattiga och rika...spisen var alltid varm och det doftade av nybryggt kaffe i den stora kopparkannen...barnen kunde alltid leka lekar vid stugan...det var något jag längtade efter...”

Ritvas resonemang pekar åt Furmans håll och hon antyder hur förhållandet till sin barndom mer än den faktiska barndomen i sig kan vara det avgörande för hur man klarar sig senare i livet.

Britt-Mari berättar om ett löfte som hon gav sig själv som ett litet barn.
”... Jag lovade att aldrig skilja mig...”

I följande citat berättar Britt-Mari om hur hon drömde sig bort i boken om ”Det lilla huset på prärien”.

Britt-Mari berättar om hur boken har paralleller med hennes egen barndom d v s att hon flyttade långt i väg en natt. I likhet med de andra respondenterna drömmer även Britt-Mari om den lyckliga familjen som familjen Ingalls representerar.

”...I ”Det lilla huset på prärien” drömde jag mig bort till en god och hel familj...Boken handlar om hur familjen Ingalls lämnar sitt hus i skogen för att bli nybyggare på prärien...efter en lång resa stannar de och bor i tält tills pappan bygger ett hus ...själv har jag upplevt en liknande situation när delar av min familj p g a av trauma var tvungna att under en natt fly lång, lång bort...det som fick mig att läsa denna bok var den starka familjegemenskapen...”

Sagens lyckliga slut verkar som Bettelheim (1979) antyder lindra barnets separationsångest genom att utlova en lycklig framtid, identifiera dig med hjälten eller hjältinnan och allt blir bra till slut. Dock verkar en möjlig nackdel, eller negativ konsekvens, finnas i denna typ av löfte som ligger i sagens symbolism och struktur. När allt, precis som sagan en gång i barndomen utlovade, har ordnat sig så blir fallet desto större om det lyckliga slutet rivs upp och individen exempelvis ställs inför en skilsmässa eller någon annan typ av separation. Sagens lindring av barnets separationsångest, det lyckliga slutet, verkar alltså kunna slå bakut i vuxen ålder.

5.4 Sagan som hjälpmedel

Eva beskriver hur hennes lärarinna läste ”Barnen från Frostmofjället” vars handling beskriver känslor som barnet har när de mister sina föräldrar. Vidare berättar Eva att hon i vuxen ålder har kommit till insikt om hur lärarinnan använde sagan för att hjälpa Eva att bearbeta sina upplevelser av att ha förlorat sina föräldrar. Sagan gav henne insikt om de svårigheter som hon hade varit med om i sin tidiga barndom.

”...Min lärarinna läste ”Barnen från Frostmofjället”, en bok som handlar om barn som blir föräldralösa...Jag kunde identifiera mig med dessa barn...Barnens vandring

från det fattiga trakterna på fjället till den rika kusten, i sällskap med geten Gullspira den snälla geten som ger barnen mat, värme och gemenskap. Det moderliga beteendet som barnen finner hos geten när de lämnat sin döda moder i stugan...barnen kommer som gåvor och inte som en bördor till de olika stugorna de besökte på sin vandring...Författarinnan beskriver så bra barnens känslor d v s deras glädje när de kommer till stugorna d v s hur man ska få det som vuxen och hur smärtsamt det var att skiljas ifrån sin familj...Sagor i allmänhet är en oerhörd kunskapskälla om barns uppväxtvillkor... Det får barn att förstå och tänka sig in i hur andra har det... ”.

Eva berättar vidare om hur hon som vuxen har valt att engagera sig i barn som har det svårt idag. Hon berättar hur viktigt det är med att förmedla styrka till barnet och låta barnen vara barn i t ex sagans eller berättelsernas värld.

”...Jag mår dåligt när andra mår dåligt...Jag blir så otroligt påverkad. Därför har jag valt att engagera mig...även om man har en lycklig barndom behöver man ibland stöd...och framförallt om man har det svårt...Det är viktigt att tala om att man inte kommer att svika barnet vad som än har hänt och att man kommer att agera i situationen för att förbättra barnets levnadsvillkor...Ett sätt är att läsa sagor så att barnen kan glömma verkligheten runt omkring och ge sig hän åt sina fantasier om en annan vardag...att läsa sagor kan hjälpa barnets förmåga att se andra och att på ett omedvetet plan bli uppmärksammade om sin egna situation och att det inte är ens eget fel att man befinner sig där... ”.

Eva berättar hur hon försöker välja ut passande och aktuella sagor när hon uppmärksammat att ett barn har problem. Sagorna som Eva läser handlar om barn som lever under svåra förhållanden så väl i hemmet som i skolan.

”...Man använder ju sig av sagor, man väljer dem inför högläsningen, när man anar eller vet att något barn i gruppen mår dåligt...För de barn som blir utstötta i skolan och de som inte får något stöd hemifrån är det otroligt viktigt att läsa sagor och skönlitteratur... Nyligen läste jag tre böcker om mobbning där den första boken tog upp den mobbades perspektiv... Den andra boken tog upp mobbarnas perspektiv och den tredje boken tog upp lärarnas perspektiv...På detta sätt skapar man en diskussion mellan mig och barnen och barnen emellan... ”.

Lea beskriver hur sagan klart och tydligt och på ett självklart sätt förmedlar budskapet att alla och envar ska hjälpa barn i kris och efter bästa möjliga förmåga förmedla integritet för att barnet ska få en möjlighet till att överleva sin barndom.

”...Om man har möjlighet att hjälpa barn i vår tid så ska man göra det...man ska säga åt dem att inte ge upp hoppet och göra sig själv illa...alla barn som bli utsatta för incest eller misshandel ska inte ta på sig skulden...det är det vuxna som bär felet...man ska alltid värna om dem som är svagare...och det är viktigt att skydda barnen...därför är det viktigt att läsa sagor och barnböcker som är en kunskapskälla om olika barns uppväxtvillkor...Sagor är också viktiga eftersom de oftast förmedlar goda förebilder till barnen som t ex min egen favorit Pippi Långstrump... ”.

Maria beskriver hur hon har använt sina traumatiska erfarenheter till en insikt och förståelse av andra människor som har det svårt. Hon beskriver även hur hon i sin

utsatthet, genom Pippiböckerna, fick insikt om att hjälpa de svaga och utsatta människorna.

”...Jag är dock en person som tror på att använda dessa erfarenheter som styrkor eller gåvor för att hjälpa andra. Därför valde jag att utbilda mig till kurator...men även ett kall som jag känner utanför yrkesrollen...”

Britt-Mari beskriver att hon på sätt och vis redan i barndomen då hon satt på biblioteket och plöjde sig igenom saga efter saga bestämde sig för att hjälpa andra. Barndomen har satt djupa spår och det är viktigt för respondenterna att kunna underlätta barn situationer som befinner sig i trauman idag.

”...Jag bestämde mig för att inte behandla barn som jag själv hade blivit behandlad...jag hade en känsla av och jag visste vad barn behövde för att må bra...man har de bästa förutsättningarna att hjälpa andra när man själv har upplevt svårigheter...med bland annat sagans hjälp...”

Flera av respondenterna har kommit att använda sig av sagor i sitt arbete såväl som i vardagen med motståndskraftiga barn idag. Flera av respondenterna anser sig även ha en bättre, eller åtminstone större, möjlighet att hjälpa dessa barn pga. av sin bakgrund. Jag vill med detta resonemang lyfta fram respondenternas syn på sina bakgrunder i kombination med den faktiska bakgrunden som en möjlig resurs istället för ett hinder. Jag vill alltså på detta sätt visa hur de, de flesta av respondenterna, själva använder sagor med dagens motståndskraftiga barn. På detta sätt kan man säga att sagan då den går i arv från generation till generation kan främja det livslånga lärandet och utvecklingen mot ett meningsfullt liv. De flesta av intervju svaren pekar också mot det spår som Furman (1998) träder in på då han tar upp kombinationen av upplevelsen av barndomen och den faktiska barndomen snarare än bara den faktiska barndomen som en avgörande faktor huruvida man kommer att se på sin bakgrund som resurs eller hinder.

6 Diskussion av resultat

Nedan följer en diskussion av respondenternas svar angående sagan som pedagogiskt verktyg samt sagans betydelse för att klara sig igenom och bemästra en svår uppväxt samt att lyckas bygga upp ett meningsfullt liv. I samband med detta kommer jag att göra kopplingar mellan de svar som tagits upp i resultatredovisningen och de resonemang som förts i teorigenomgången. Jag har valt att använda mig av de teman och den strukturering som resultatredovisningen byggts upp kring, för att på detta sätt underlätta läsningen och tydliggöra den ”röda tråden”.

6.1 Fantasins kraft

Enligt Vygotskij (1995) projicerar barnet de egna känslorna på sagans värld och på de karaktärer som bebor sagorna. Projicering innebär rent konkret att barnet kan distansera

sig från den egna problematiska omgivningen och istället se de problemen utifrån. För barnet kan problemet bli för svårt att överblicka då det upplevs direkt och om han eller hon projicerar problemet på sagan skapas distans och barnet kan lättare förstå, överblicka och bearbeta vad som hänt. Samtidigt kan barnet projicera tillbaka sagan på det egna livet och måla upp ett scenario där allting löser sig, så som det gör i sagorna. Enligt Vygotskij (a.a.) fungerar fantasin som en länk mellan omgivningen och barnets inre. Fantasin blir med sagans hjälp ett verktyg som öppnar upp barnet för en dialog mellan de omgivande sociala strukturerna och barnets inre. Den dialog som sagan skapar ger en balans mellan anpassning till omgivningen och utvecklandet av den egna integriteten.

Barnet kan vid behov fly in i fantasins värld och där kan barnet uppleva sådant som inte är möjligt för dem i verkligheten. Eva berättar om hur böckerna fungerade som en verklighetsflykt.

”...I böckernas värld skapar man sig en fridfull idyll när man lever i ett eget kaos...genom att få drämma och glömma hämtar man ny kraft till att överleva. Genom att man klev in i bokens värld var det som att stiga in i en annan värld...då levde man med karaktärerna och fanns i deras värld så som i en glasbubbla, men sedan kunde man kliva ur och vara i den riktiga världen...”

Eva beskriver hur hon i praktiken använde sig av det Vygotskij (1995) kallar projicering av självet på sagan. Denna projicering kan ses som ett bra exempel på hur sagan ger en möjlighet att fly den hårda vardagen. Evas beskrivning tyder dock på att hon även som liten var medveten om skillnaden mellan fantasi och verklighet och de begränsade möjligheterna till flykt som fantasin utgjorde. Flykten var dock inte överklig för henne bara för att den var begränsad och inte helt avskärmd från verkligheten. Sagan har präglats av barnets egen tolkning och fantasi när barnet projicerar sina personliga konflikter på en figur i sagan. På detta sätt kan man se hur Vygotskij (a.a.) menar att fantasin inte är en inre process utan en process som integrerar det inre livet med det yttre och därför på sikt kan skapa balans mellan omgivningens krav och den egna integriteten.

Flera av respondenterna svar tyder på att de läste både berättelser och sagor för att glömma den vardag de levde i. Respondenterna använde sig av scener i sagorna för att uttrycka sin dåvarande situation. Detta kan tyda på att sagorna för dem blev en tillflyktsort in i en annan vardag. Med hjälp av fantasins kraft verkar barnet alltså kunna övervinna sina rädslor och vara med i kampen mot de onda utan att riskera straff i det verkliga livet. Vygotskij (1995) drar en pedagogisk parallell mellan barnets tillägnade erfarenhet och dess utvecklande av fantasibilder, d v s ju rikare erfarenheter desto rikare fantasibilder. Fantasibilder skapas inte enbart utifrån upplevda erfarenheter utan även av litterära erfarenheter. Figurerna i sagan kan bli fantasivänner som barnet känner samhörighet med eftersom figurerna upplever en liknande situation som barnet. Enligt Bettelheim (1979) sätts barnets erfarenheter in i såväl det medvetna som det omedvetna. I fantasin gestaltar barn sina upplevelser med symboliska figurer. I sagan kan barnet därför symboliskt bearbeta de medvetna och omedvetna konflikterna. Barnet kan därmed projicera obehagliga känslor på sagofigurerna där dessa känslor och problem löses genom kampen mellan det goda och det onda. Barnet upplever kampen med

fantasin i sagans värld men riskerar ingenting i verkligheten eftersom kampen sker i fantasin. När det goda har segrat projiceras den lösta konflikten tillbaka på det egna livet och barnet upplever lösningen i verkligheten. Men blir identifikationen med sagans karaktärer för tydlig och påtaglig kan barnet istället distansera sig från sagan eftersom den blir för verklig och framkallar smärtsamma minnen. I så fall blir kampen för verklig och upplevs som hotande.

Enligt Lundgren och Borgström Norrby (1988) kan problem som finns i det omedvetna lösas med hjälp av fantasier som i sin tur kan utvecklas med hjälp av sagan. Vygotskij (1995) anser att barns behov av fantasi beror på otillräcklig anpassning till den traumatiska verklighet de lever i. Några av respondenterna beskriver att de upplevde det oerhört påfrestande att anpassa sig till nya familjer och nya miljöer. Flera av respondenterna beskriver att motståndskraftiga barn utmärker sig genom att de inte anpassar sig helt till den traumatiska situationen utan behåller ett utrymme där kampen kan fortgå.

Enligt Bettelheim (1979) berikar sagan barnets liv just när den knyts an till barnets egen erfarenhetsvärld. På detta sätt kan man dra paralleller till att flera av respondenterna fick till en viss del lindring och tröst då de kände att deras upplevelser stämde överens med de sagor de läste. Flera av respondenterna läste sagoskildringar om barn som i likhet med de själva upplevde traumatiska situationer men som trots detta klarade sig. Barn verkar på detta sätt kunna bearbeta sina omedvetna konflikter med hjälp av sagan men sagan tvingar sig trots det inte på någon. De barn som har ett behov av att ta till sig någonting av det som förmedlas i sagan kan göra detta, samtidigt som andra barn som kanske inte har dessa behov ändå kan tycka om sagan utan att den på samma sätt engagerar deras omedvetna.

Eva minns ett citat som betytt mycket för henne och detta citat kan på så sätt få stå för hennes förmåga att balansera mellan en traumatisk verklighet och en lycklig sagovärld.

"...Märta Tikkanen beskrev människan metaforiskt som veteax... Vissa människor är som ett veteax som inte knäcks av vinden, de böjer sig bara och kan resa sig igen..."

Möjligtvis kan det vara så att barn som inte kan vila i fantasins värld knäcks likt veteax och att de som försvinner in för långt in i fantasins värld riskerar att tappa kontakten med verkligheten och i stället försvinna. Det som utmärker motståndskraftiga barn är som tidigare tagits upp just att de klarar sig trots svåra uppväxtförhållanden. Om de svåra uppväxtförhållandena gör att barnet antingen knäcks, som ett veteax, eller försvinner så långt in i en fantasins värld att han eller hon helt tappar kontakten med verkligheten kan han eller hon inte sägas klara sig, alltså inte vara ett motståndskraftigt barn.

Jag tycker att det verkar som om förmågan att kunna skilja mellan fantasi och verklighet är viktigt och eventuellt ett utmärkande drag för just motståndskraftiga barn. Detta får då som konsekvens att de grupper av barn som inte förmår eller klarar av att skilja mellan fantasin och verkligheten, exempelvis psykotiska barn, barn med mytomaniska tendenser och så vidare inte heller kan sägas vara motståndskraftiga barn. Deras strategier för att klara av sin barndom är helt annorlunda än de som de

motståndskraftiga barnen tycks använda. De som inte förmår att balansera fantasins befriande kraft med verkligheten utan mer eller mindre ”fastnar” i fantasins värld har alltså säkerligen inte samma möjlighet att klara sig i verkligheten. Ett villkor i vuxenlivet är just att kunna hantera fantasi och verklighet, men fantasin kan vara ett sätt att klara sig och glömma traumatiska förhållanden. Fantasin blir alltså till ett forum för den dialog mellan det som är verkligt och det som skulle kunna vara verkligt för att omgivningens krav och förväntningar på så sätt ska kunna internaliseras (Mead, 1995). Så länge fantasin får leva utan att ta över förmåsen individens att balansera omgivningens krav med den egna integriteten. Genom sagan och dess symbolik möter barnet denna dialog mellan omgivningen och självet för första gången.

Enligt Pramling och Asplund Carlsson (1995) kan vanligtvis inte ett tioårigt barn skilja mellan en realistisk skildring och en fantasiskildring. Däremot kan barnet vanligtvis skilja sagan ifrån den egna erfarenhetsvärlden. Barnet lär sig utveckla sin fantasi och göra en känslomässig bearbetning av egna upplevelser med hjälp av sagan (a.a.). På detta sätt skulle man kunna säga att sagan utökar barnets litterära erfarenheter som då i sin tur berikar även de verkliga erfarenheterna genom fler nyanser och möjliga lösningar. Sagan skulle alltså sätta igång fantasin som då berikar det inre livet som för barnet saknar de erfarenheter som vuxna har.

Samtidigt kan det för de vuxna vara just kontakten med sagan som barn som möjliggjort att de kunnat skaffa sig den balans mellan omgivning och inre liv som utmärkande för en fungerande vuxen människa (Bettelheim, 1979).

”...Om barnets drömmar vore lika komplicerade som intelligenta vuxnas, där det latent drömminnehållet är utarbetat i detalj, skulle de inte ha så stort behov av sagor. Om en vuxen människa, å andra sidan, inte som barn kommit i kontakt med sagor, kan hennes drömmar vara torftigare till sitt innehåll och till sin innebörd och på så sätt inte till lika god hjälp när det gäller att bemästra tillvaron...”

(Bettelheim 1979 s 78).

Enligt Bettelheim (1979) är barnets fantasi torftigare än den vuxnes eftersom barnet saknar de vuxnas erfarenheter. De saknade erfarenheterna kan i sin tur leda till att barnet inte i lika hög grad har upplevda omedvetna konflikter som måste lösas i fantasin. Enligt Bettelheim (a.a.) berikar sagorna barnets fantasi med mer detaljerade beskrivningar av möjliga problem.

Här är det dock viktigt att skilja mellan inre och yttre erfarenheter. Barnet har förmodligen inte någon brist på erfarenheter om man även räknar med inre erfarenheter och subjektiva upplevelser av problem men om man definierar erfarenheter mer strikt, som yttre erfarenheter, kan man, som Bettelheim (1979) säga att barnet saknar den vuxnes erfarenheter.

6.2 Sagans symboliska delar

När barnet lär sig att förstå andra människor i sin omgivning skapas också en möjlighet att finna signifikanta andra, betydelsefulla vuxna, i omgivningen och detta verkar i viss mån utmärka åtminstone de motståndskraftiga barn som jag intervjuat. Från detta kan man i så fall även dra paralleller till Pramling och Asplund Carlsson (1993) som anser att barnet lär sig att förstå sig själv och vad det varit med om genom just sagan. Barnet skulle alltså lära sig att känna igen goda signifikanta andra i sin egen omgivning genom det goda i sagans värld och sagans symboliska delar tjänar på så sätt till att hjälpa barnet att förstå sig själv i sin omgivning, som en hjältefigur i en värld där det goda och det onda kämpar mot varandra, såväl i den lilla som i den stora världen.

Den kärlek som Eva berättar att hon fick under åtminstone de första levnadsåren verkar, åtminstone i viss mån, ha lärt henne att identifiera ”goda” vuxna genom sagans ”goda” hjältar. Givetvis kan förhållandet som tidigare nämnts ses som dubbelt och man kan mycket väl tänka sig ett ömsesidigt beroende mellan sagan och verkligheten så att sagans ”goda” karaktärer även kan identifieras utifrån de ”goda” vuxna som ändå, om så i utkanten eller bara för en kortare period, ändå finns i barnets omgivning. På detta sätt tycks Eva kunna identifiera sig själv i relation till ”goda” vuxna i en typ av Bullerbyvärld och som hon berättade tidigare i kapitlet ”Fantasins kraft” skulle hon som barn gärna ha bott i en sådan värld även om hon egentligen visste att det inte var möjligt. Bullerbyböckernas vuxna karaktärer är inte centrala i berättelserna, men de är ansvarsfulla och förmedlar kärlek till barnen och det verkar vara detta som Eva strävade efter, att finna den värld av ”goda” karaktärer som fungerar som garantier för det rättvisa och ”goda” som hon inte själv fick uppleva under sin uppväxt.

Enligt Lönnroth (1990) har motståndskraftiga barn skiftande sätt att klara av en problematisk situation och behålla sin optimism och energi i en omgivning där andra går under. Flera av respondenternas svar tyder på att de trots sin traumatiska uppväxt ändå under åtminstone någon period av sin barndom lyckats etablera en tillitsfull kontakt med någon vuxen i omgivningen. Flera av respondenterna fick alltså under någon period under de tidiga åren av sin barndom uppleva kärlek, vilket kan tänkas ha gjort att de visste vad de skulle längta efter när problemen väl började hopa sig. Detta kan man knyta an till Evas citat som på så sätt får stå för de flesta respondenternas syn på sina uppväxter. Även om uppväxten och framåt var traumatisk och fylld av olika typer av övergrepp fanns ändå en vetskap om vad godhet var, såväl i verkligheten som i fantasin, eller i sagans hjälp.

Det kan dock vara farligt att enbart koncentrera kärleken till den mellan barn och moder eftersom även en annan person i barnets närhet mycket väl kan vara betydelsefull och barnet på så sätt ändå kan behålla sin optimism och hårda ut i svåra situationer. Tre av fem av respondenterna säger sig ha haft en bra kontakt med sin moder åtminstone periodvis under de första åren medan en av de övriga två istället säger sig ha funnit en annan person i sin omgivning som kunnat ge denna trygghet och kärlek under åtminstone några år under den tidiga barndomen. Den sista av de fem respondenterna anser sig ha fått denna trygghet och kärlek under bara några få månader under en senare

tid i barndomen. Detta har dock enligt henne varit mycket betydelsefullt och förmodligen även helt avgörande för hennes senare utveckling.

Cronström - Beskow (1996) definierar motståndskraftiga barn som barn som har vuxit upp med föräldrar som inte kunnat ta hand om sig själva och allra minst om sina barn, eller barn som har mist sina föräldrar. Motståndskraftiga barn klarar trots detta sitt vardagsliv utan att falla in i ett destruktivt beteendemönster. Med detta menar Cronström - Beskow att inte missbruka, ha ett långvarigt arbete samt etablera nära relationer med både vänner partner och eventuella barn. Då respondenternas föräldrar, av olika anledningar, inte kunde leva upp till sina föräldraroller, inte kunde ta hand om vare sig själva eller sina barn, visade det sig att de motståndskraftiga barnen hade en otrolig förmåga att hitta reservföräldrar, åtminstone under perioder av sin uppväxt, bland andra vuxna personer i omgivningen. Då de vuxna i respondenternas omgivning haft svårt för att visa kärlek visade det sig alltså att respondenterna kompenserade detta genom att bilda ett alldeles speciellt förhållande till någon annan i omgivningen, ibland en lärare, en morfar, en granne eller som för några av respondenterna under de första åren till den andre föräldern.

På detta sätt kan man dra paralleller till Marias citat. *"...Av hela mitt hjärta kan jag säga att min morfar har underlättat min barndom...Han läste sagor för mig och utvecklade min fantasi och självkänsla..."*.

Under de perioder då de trots denna förmåga till kompensation ändå inte kunnat få någon trygghet och kärlek överhuvudtaget var de motståndskraftiga barnen istället helt utlämnade till sagornas värld. Den enda trygghet de överhuvudtaget kunde få var den som sagan erbjöd och tack vara att de under åtminstone under kortare perioder under barndomen fått någon form av trygghet i sin sociala omgivning verkar de ha kunnat identifiera denna trygghet i sagans värld. De verkar med andra ord ha kunnat känna igen det goda, identifierat sig med detta och på så sätt även kunnat drömma sig in i denna värld som då gett dem trygghet i förvisningen om att det goda segrar i framtiden.

Enligt Pramling och Asplund Carlsson (1993) handlar det helt enkelt om att känna igen sagans nyanser och projicera den på det egna livet men man kan även tänka sig det omvända, att man projicerar sig själv på sagans värld. Flera av respondenterna tenderar att beskriva händelser i sin barndom i tredje person och detta kan då tyda på att de försöker distansera sig från den och hålla den borta från sig själv, att beskriva den som en berättelse eller saga.

Respondenternas intervjusvar visar hur en betydelsefull person gav dem trygghet, kärlek och visade dem respekt under åtminstone en viss period av deras liv.

Enligt Furman (1998) har utvecklingspsykologin mer och mer inriktat sig på att barnet utvecklas som en del av sin omgivning eller sitt nätverk dit både modern och många andra människor ingår. Detta resonemang kan kopplas till Meads (1995) resonemang om signifikanta andra. Om ett barn i en viss ålder blir utan en viss upplevelse kan barnet kompensera dessa brister senare i livet, vilket så väl Evas som Marias citat som tidigare presenterats i detta avsnitt pekar på.

Vidare verkar det som att motståndskraftiga barn måste ha ett starkt subjektsjag och detta subjektsjag skapas enligt Mead (1995) genom att barnet växlar mellan att vara både ett objekt och ett subjekt för sina handlingar. Många av respondenternas svar tyder på att deras starka integritet har varit avgörande för dem. På detta sätt kan man knyta an Leas citat.

"... Det har varit en önskan, att när man blev stor skulle man bli något stort...Man vill visa för världen, att jag trots allt är någonting bra..."

Växelverkan mellan objekt och subjekt är även en grundläggande förutsättning i mötet med andra människor samtidigt som det framväxande subjektsjaget även innebär att barnet frigör sig från att enbart vara beroende av andras synpunkter, att integriteten skapas och stärks (Mead, 1995).

6.3 Och så levde de lyckliga...

I sagan förmedlas budskapet att allting till slut löser sig. Enligt Bettelheim (1979) ger sig den ensam hjälte ut i världen och finner sig till rätta i en ny miljö med nya relationer. Budskapet som sagan förmedlar är att när det goda väl har segrat så är allting bra och kommer att förbli det också. På detta sätt kan man säga att detta skapar en bild av den lyckliga familjen när den väl har bildats inte kommer att splittras. När sagan är slut så är allt bra för all framtid, för de lever ju lyckliga i alla sina dagar. På detta sätt innehåller sagan en eventuell negativ aspekt. Man kan tänka sig att de, liksom respondenterna, som under sin uppväxt har fått kämpa hårt för att lyckas etablera varaktiga relationer och en trygghet i sin omgivning kan bli deprimerade om de åter efter en lycklig period möter motgång. Detta då man i så fall inte får leva lycklig i alla sina återstående dagar som sagan en gång i tiden lovade. De flesta respondenter har i intervju svaren berättat att de någon gång under sina vuxna liv har känt sig övergivna och ibland upplevt separationsångest.

De flesta respondenternas svar visar på en rädsla för att bli lämnade ensamma och hur de har svårigheter med att under ett kort tag skiljas ifrån sin familj. Kan sagan förmedla även en negativ aspekt till barnet trots att budskapet är positivt och pekar på en optimism och en möjlig strävan efter en egen lycklig familj? Kan de lyckliga slutet om att allt när det är bra, är bra för all framtid, innebära att barnet under en längre tid, sin uppväxt, idealiserar äktenskapet och senare riskerar att bli totalt förkrossad om de i vuxen ålder själva upplever motsatsen?

På detta sätt kan man knyta an mitt tidigare resonemang till Leas berättelse om sin separationsångest och om hur jobbigt hon tyckte att det var att bli lämnad ensam innan hon vande sig vid skilsmässan.

"...I en viss ålder söker man bekräfta sig själv...det handlar om att man har en oerhörd separationsångest, vilket är skitjobbigt...jag har svårt att separera, vilket jag märkte tydligt när jag separerade ifrån min man, det var kolsvart innan jag vande mig vid att barnen åkte i väg var annan helg, jag tänkte att vi aldrig kommer att ses mer..."

Leas resonemang kan man dra paralleller till Furmans (1998) reflektioner om att det kan vid en skilsmässa vara svårt för individen att se någonting positivt just för stunden, men tiden hjälper till och förändrar så småningom detta. Jag anser att före detta motståndskraftiga barn kan i likhet med flertalet andra personer hantera de törnar de stöter på i sina tidiga förhållanden så väl som i senare. De före detta motståndskraftiga barnen tenderar till och med, trots sin stora separationsångest, att hantera dessa törnar bättre än andra.

Det motståndskraftiga barnet drömmer sig bort till en bättre framtid för att klara den svåra uppväxten. Motståndskraftiga barn inser redan tidigt att de inte alltid kommer att vara barn utan att saker och ting förändras med tiden. En revanschlust kan tänkas väckas tidigt hos det motståndskraftiga barnet, redan när barnet är mycket litet. Man skulle även kunna tänka sig att de motståndskraftiga barnen skulle kunna ha en möjlighet att bli mer empatiska och lyckliga än de vårdnadsgivare som inte klarat av sina roller.

Detta visar på att man kan knyta an mitt tidigare resonemang till hur Ritva med sagans hjälp skapade sig en drömbild av en miljö hon skulle leva i sin framtid.

"...En av de sagor jag minns var Topelius saga "Gamla stugan"...denna saga gav ett stort intryck eftersom de beskrev en miljö som jag längtade efter...det var en stuga som var belägen på en vacker ö, där dörren alltid stod öppen för alla, både fattiga och rika...spisen var alltid varm och det doftade av nybryggt kaffe i den stora kopparkannen...barnen kunde alltid leka lekar vid stugan...det var något jag längtade efter....".

Sagan tar enligt Bettelheim (1979) upp existentiella problem som t ex dödsångest och separationsångest. Barnet är medvetet om att de vuxna som finns i dess omgivning kan gå bort eller att de har gått bort och detta framkallar ångest över att mista en nära och kärleksfull relation. Barnet projicerar därför sina känslor på sagans ensamma hjälte som under sagan finner trygghet såväl i sig själv som i en partner och omgivning.

Separationsångesten dämpas genom att sagan slutar lyckligt, hjälten möter prinsessan och de finner kärlek hos varandra. Sagan är på detta sätt framtidsinriktad och ger en försäkran till barnet att även han eller hon i framtiden kommer att finna kärlek i en annan människa. Enligt Bettelheim (a.a.) pekar slutet i sagan på att människans tid på jorden är kort och det är viktigt att etablera en nära och kärleksfull relation till en annan människa.

På detta sätt kan Bettelheims resonemang knytas an till att när hjälten eller hjältinnan möter prinsessan eller prinsen kan barnet få en positiv förebild hos det andra könet och inse att de inte är i fara, trots att de växer upp med en hotande fader eller moder. Barnet kan med andra ord inse att även de kan etablera ett bra förhållande med en annan människa trots en hotfull miljö som saknar dessa möjligheter.

I enlighet med intervjusvaren har respondenter, förutom i vissa fall periodvis, haft en torftig eller ingen kontakt med sina föräldrar och de kompenserar detta genom att skapa en genuin relation med sina egna barn. De egna barnen har, för de före detta motståndskraftiga barnen, varit en styrka, som gör att de inte sviker sina barn eftersom de inte vill att deras barn ska ha det svårt.

6.4 Sagan som hjälpmedel

Enligt Furman (1998) är det vanligt att människor som har farit illa som barn kompenserar detta genom att skapa en genuin relation till sina egna barn. Vidare menar Furman (a.a.) att just denna kompensation är ett sätt att ställa till rätta det som varit, att skapa det lyckliga slut som barnet om och om igen under sin barndom har mött i sagorna.

På detta sätt kan Furmans resonemang knytas an till att Britt-Mari redan i barndomen bestämde sig för att hjälpa andra.

”...Jag bestämde mig för att inte behandla barn som jag själv hade blivit behandlad...jag hade en känsla av och jag visste vad barn behövde för att må bra...man har de bästa förutsättningarna att hjälpa andra när man själv har upplevt svårigheter...”

Jag har märkt en tendens utifrån respondenternas intervju svar, att de har en välutvecklad medkänsla och förmåga att känna empati för de svaga och utstötta. Denna förmåga till empati kan härledas till att respondenterna själv har upplevt utanförskap samtidigt som de genom identifikation med sagornas hjältefigurer någon gång bestämt sig för att kämpa mot det onda och själva skapa sig det lyckliga slut som sagorna en gång har utlovat.

Några av respondenterna hjälper barn som har det svårt. Dessa är exempel på hur man som Furman (1998) betonar kan använda traumatiska erfarenheter som resurser, att inte bara den faktiska uppväxten utan även det förhållningssätt man har till den spelar in. Utifrån Furmans resonemang kan man knyta an till att respondenterna har utvecklat en insikt och en förståelse för människor som har det svårt och till detta verkar barndomens sagor ha bidragit. De nämner även att sagor i någon mån beskriver olika barns uppväxtvillkor och att de därför kan ge barnet en insikt och en förmåga att förstå och uppmärksamma såväl sig själv andra människor samt att sätta sig in i andra människors situation på samma sätt som man genom sagorna lär sig att sätta sig in i olika karaktärers situation.

På detta sätt kan man även dra paralleller till Marias beskrivning av hur hon har lyckats använt sina traumatiska erfarenheter som en resurs snarare än belastning och hur hennes insikter lätt till en förståelse av andra människor som har det svårt.

”...Jag är dock en person som tror på att använda dessa erfarenheter som styrkor eller gåvor för att hjälpa andra. Därför valde jag att utbilda mig till kurator...men även ett kall som jag känner utanför yrkesrollen...”

Fantasin öppnar med hjälp av sagan upp det lilla barnet för en dialog där barnet självt står för det goda och de krafter som motarbetar barnet står för det onda. Dialogen gör att

barnet lär sig att argumentera för att det goda eller barnet självt ska vinna över det onda eller de motarbetande krafterna. Denna dialog projiceras på sagans värld och den kamp mellan det goda och det onda som utkämpas där, där det goda alltid vinner. Detta leder då till att barnet får en försäkran om att allt löser sig, att det till slut kommer att besegra de krafter som motarbetar det. Dock upplever barn som har det svårt mer motstånd än andra barn och de borde alltså behöva argumentera och använda dialogen i högre utsträckning. Om detta ses som att barn som har det svårt i högre grad tvingas argumentera för att de eller den goda men svaga hjälten ska besegra den onda omgivningen kan detta eventuellt tänkas leda till att dessa barn i vuxen ålder känner mer engagemang för barnets kamp mot ondskan då de själva har fått kämpa och argumentera så mycket.

7 Avslutande diskussion

I följande kapitel kommer några uppsamlade reflektioner att tas upp, reflektioner som inte har passat in under något enskilt tema då de varit mer övergripande och helhetliga. Jag kommer även att reflektera kritiskt över undersökningen och ta upp vad som hade kunnat göras annorlunda och kanske bättre. Sist i kapitlet kommer några avslutande tankar om hur man skulle kunna gå vidare med att undersöka problemområdet.

7.1 Övergripande reflektioner

Motståndskraftiga barn kommer alltid att bära med sig ärr från tidigare erfarenheter, men ändå lyckas de att vända svårigheterna till sin styrka. Motståndskraftiga barn erfar tidigt i livet svåra situationer vilket bidrar till kunskaper om livet. Respondenterna beskriver att de har klarat sig på grund av flera olika strategier. Något som är gemensamt för dem alla är den inneboende optimismen som de bär med sig trots sina erfarenheter. Motståndskraftiga barns inneboende optimism påverkar såväl små saker i vardagen som stora och ger hopp om framtiden även om den också lämnar utrymme för tvivel. Detta är relaterat till sagan som pedagogiskt verktyg genom bland annat möjligheten att identifiera sig själv som en hjältefigur i en värld med både gott och ont men även det lyckliga slutet som lovar barnet att allting till slut kommer att lösa sig. Sagan kan belysa svårigheter som barnet själv har och upplever och ge positiva lösningar på dessa problem, vilket hjälper barnet att gå vidare. Sagan tillåter barnet att se på sitt eget livs både mörka och ljusa sidor.

Sagor kan vara av väldigt olika karaktär medan många av de traditionella folksagorna innehåller många övernaturliga element finns det mängder av mer realistiska sagor. Framträdande för just Astrid Lindgrens sagor tycker jag är att de på ett bra sätt balanserar mellan folksagan och den socialrealistiska sagan. Detta motsäger givetvis inte att andra sagor också kan balansera bra mellan det övernaturliga och realistiska skildringar av verkliga sociala problem. Man kan även tänka sig att de olika genrerna, folksagan och den socialrealistiska sagan, kan ha olika användningsområden och fylla

olika, men lika viktiga, funktioner.

De flesta av respondenterna har läst mycket av både folksagor, socialrealistiska sagor och Lindgrens sagor och detta kan kanske ses som ett exempel på hur motståndskraftiga barn lyckas balansera fantasin och verklighet, men även balansera sagans värld med den verkliga världen. De socialrealistiska sagorna kan alltså eventuellt ses som ett modernare komplement till den traditionella folksagan och på så sätt ytterligare bidra till att barn kan förmå att balansera fantasi och verklighet.

Eftersom de motståndskraftiga barnen på många sätt kan tänkas ha ett större behov av fantasi, att fly in i och gömma sig i fantasins värld, kan också sagans betydelse för deras liv tänkas vara särskilt viktig. Det kan alltså vara så att de barn som inte klarar av att hålla denna balans går under där de motståndskraftiga barnen klarar sig.

Utifrån mina resultat tycker jag mig kunna konstatera att barnet vid behov kan fly in i sagans värld för att där få avkoppling från sin hårda verklighet. Motståndskraftiga barn utmärker sig genom att de aldrig anpassar sig helt till den hårda vardagen. De har ett behov av att stundvis fly in i fantasins värld men hittar alltid tillbaka. I flera av respondenternas intervjuer framkom att respondenterna identifierade sig med sagofigurer som till en början hade det svårt, men som senare lyckades klura ut en lösning där de "dumma" karaktärer fick ångra sig i slutet. Respondenterna förklarar i intervjuerna att det inte enbart var sagan som gav lindring och tröst utan också vuxna personer i omgivningen, som stöttade dem och uppmuntrade dem och som hade en förmåga att förstå dem.

Dock kommer en person som upplevt svåra traumatiska händelser under sin uppväxt enligt det traditionella, psykoanalytiska, synsättet att se sig själv som ett offer och så småningom börja passa in sig i rollen som just ett offer vilket kan förhindra att individen tar sig igenom traumat och utvecklar ett meningsfullt liv. En allt för deterministisk syn på barndomsförhållanden, så som i den psykoanalysen, kan alltså tänkas leda till att individen fastnar i ett destruktivt beteende då det inte tycks finnas några utvägar och den framtida utvecklingen från den traumatiska barndomen är på så sätt redan utstakad. Detta deterministiska utvecklingsspår tycks dock på något sätt förutsätta ett enda givet sätt att förhålla sig till sina barndomsupplevelser. Dock tyder mycket, både inom den aktuella forskningsområdet och i mina intervjuer, på att det snarare är synen på och förhållandet till den egna uppväxten, givetvis i kombination med den faktiska uppväxten, som avgör hur den framtida utvecklingen kan komma att te sig. Detta resonemang pekar alltså på att det alltid finns flera olika möjliga sätt att se på och förhålla sig till en och samma händelse och det är just där detta förhållningssätt möter sagans möjlighet att identifiera sig med olika karaktärer och därmed synsätt som debatten om motståndskraft blir intressant. Kanske är det så att just förmågan att finna alternativa sätt att förhålla sig till sin uppväxt, att se den som resurs istället för hinder, och att aldrig fastna i ett givet, förutbestämt och destruktivt tanke- samt beteendemönster som utmärker de motståndskraftiga barnen.

Jag anser till och med att sagan tillsammans med reflektion kan hjälpa barnet att finna ett hållbart sätt att förhålla sig till sin omgivning och sig själv. Genom att läsa sagor får barnet en möjlighet att bearbeta alla de intryck som han eller hon har mött i sin vardag. På detta sätt kan individen komma ifrån att känna sig ensam och inse att även andra personer har haft det svårt, kanske till och med ännu svårare. Via sagan kan även barn som lever under traumatiska förhållanden skapa sig egna inre bilder av en lycklig barndom, vilket kan vara viktigt i en tid då barnet ideligen befinner sig i en värld där våldsamma bilder i tv, video, dataspel, filmer och reklam blir allt vanligare.

För att gå vidare och försöka svara på frågan om sagan har varit till hjälp för respondenterna att överleva en svår barndom är svaret tudelat, eftersom det finns ett antal strategier förutom att läsa sagor som motståndskraftiga barn kan använda och faktiskt använder sig av för att klara sig igenom de trauman som de upplever. Att läsa sagor är en strategi bland flera andra men genom sagan kan barnet få ta del av andras livsöden och förstå att han eller hon inte är ensam. Barnet kan bland annat med hjälp av sagan utveckla sina erfarenheter som i sin tur utvecklar fantasin. I sagans värld har barnet möjlighet att bearbeta alla de intryck som han eller hon har mött i sin vardag. Sagan är även ett sätt att söka avkoppling och utestänga den hårda världen för att barnet ska kunna hämta kraft hos sig själv. Med hjälp av sagan kan det motståndskraftiga barnet eventuellt drömma sig bort eller fly in i en annan värld och skapa sig en bild av den lyckliga barndom eller ett lyckligt liv som vuxen.

I sagan kämpar motstridiga krafter mot varandra och då kan barnet genom reflektion identifiera sin egen situation på denna värld öppnas barnet upp för en dialog. De kämpande krafterna kan ses som problem och lösningar i vardagen och när barnet reflekterar över sagan skapas förhoppningsvis även en mer eller mindre medveten reflektion över det egna livet. Det är på detta sätt som sagan kan ses som ett pedagogiskt verktyg eftersom det öppnar upp barnets medvetande för en dialog som i sin tur kan förmedla ett mönster för beteenden och tankar. Dessa mönster blir till strategier att förhålla sig till sin omvärld och på så sätt passa in i sociala strukturer samtidigt som det inre livets integritet kan hållas intakt.

Om barnet dessutom får en möjlighet att tillsammans med vuxna reflektera och diskutera sagan och dess innehåll kan detta skapa ytterligare möjligheter att öppna upp barnet för en dialog mellan det inre livet och de yttre sociala strukturerna; en dialog som förhoppningsvis varar livet ut.

7.2 Kritisk reflektion över uppsatsen

Det mest intressanta med arbetet är att jag har fått ta del av fem olika livsöden och de tankar som funnits kring dessa. Under arbetets gång har jag utvecklats som intervjuare, d v s utvecklat min förmåga att lyssna aktivt och inse när en intervju måste avbrytas samtidigt som jag även har utvecklat min förmåga att ställa adekvata följdfrågor. Jag inser givetvis att jag inte är en fulländad intervjuare men som Kvale (1997) påpekar är intervjuteknik en ständigt utvecklande process, man blir aldrig fulländad utan bara bättre. Man skulle kunna uttrycka detta som Deweys skulle ha sagt ”learning by doing”.

För att gå vidare med några brister i undersökningen är denna enbart baserad på kvinnliga respondenter. När jag kontaktade respondenterna var mitt mål att intervjua både män och kvinnor men av personliga skäl tackade de tillfrågade männen nej till intervju. Jag har valt att inte reflektera vidare över deras eventuella skäl till detta utan har helt enkelt och utan förbehåll accepterat deras nej utan att analysera vidare om möjliga orsaker. Detta då jag inte anser att bortfallet undergräver värdet av undersökningen, de intervjuer jag har genomfört har räckt mer än nog. Jag har inte heller valt att fokusera på genusaspekten och lägger därför ingen större vikt vid denna under undersökningen. Även detta är en anledning till att bortfallet av männen inte undergräver värdet av undersökningen.

Det är givetvis en svårighet i att tala om återberättningar av barndomen men det är ännu svårare och inte etiskt försvarbart att intervjua barn som idag upplever en svår uppväxt och även om det hade varit intressant att se hur motståndskraftiga barn idag förhåller sig till sagor under sina strävanden att klara en svår barndom har jag alltså helt fokuserat på vuxna.

7.3 Förslag till fortsatt forskning

Det finns ett antal intressanta förutsättningar och möjligheter att gå vidare inom detta område. En fråga som jag flera gånger ställt mig under arbetes gång är om och i så fall på vilket sätt det är utmärkande för motståndskraftiga barn att kunna skilja på fantasi och verklighet, att upprätthålla en balans däremellan? Har de motståndskraftiga barnen en bättre förmåga än andra att sätta sig in i olika sagokaraktärer och på så sätt både vila från sin egen situation och hitta ett förhållningssätt som inte är destruktivt till denna situation? Detta skulle i så fall kunna bli en startpunkt för forskning om självuppfyllande profetiornas vara eller icke vara för de motståndskraftiga barnen. Är det möjligtvis förmågan att undvika den utstakade vägen in i offerrollen som gör motståndskraftiga barn just motståndskraftiga?

En möjlighet skulle kunna vara att undersöka om och så fall hur och vad det inneburit att de traditionella sagorna har minskat och ersatts av data- och tevespel, videofilmer och om detta kan vara den nutida sagan?

Referenser

- Andersson, Erik (1995). *Som man frågar får man svar*. Stockholm: Raben Prisma.
- Asplund, Johan (2000). *Om undran inför samhället*. Lund: Argos.
- Asplund Carlsson, Maj & Pramling, Ingrid (1995). *Det var en gång... Om barnlitteraturen i ett utvecklingspedagogiskt temaarbete*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Bettelheim, Bruno (1979). *Sagens förtrollade värld. Folksagornas innebörd och betydelse*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Cronström- Beskow, Solveig (1996). *Dansa med träben*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Dahlin, Bo (2004). *Om undran inför livet. Barn och livsfrågor i ett mångkulturellt samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Edström, Vivi (2000). *Astrid Lindgren- Vildtorning och lägereld*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Erikson H, Erik (1999). *Barnet och samhället*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Fredriksson, Marianne (1987). *Maskrosbarn*. Stockholm: Svenska Dagbladets förlag.
- Furman, Ben (1998). *Det är aldrig för sent för en lycklig barndom*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Gjearum Bente, Grøholt Berit och Sommerschild, Hilchen (red.) (1999). *Att bemästra. Motståndskraft, skyddsfaktorer och kreativitet bland utsatta barn, ungdomar och deras föräldrar*: Svenska föreningen för psykisk hälsa.
- Hartman, Jan (1998). *Vetenskapligt tänkande, från kunskapsteori till metodteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Holme, Idar & Solvang, Bernt (1997). *Forskningsmetodik. Om kvantitativa och kvalitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, Steiner (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindgren, Astrid & Strömstedt, Marianne (1997). *Astrids klokbok*. Stockholm: Eriksson & Lindgren.

- Lindgren, Astrid (1945). *Pippi Långstrump*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Lundgren, Michael & Borgström Norrby, Lisa (1988). *Sagens läkande kraft. Sagoläsning som krisbearbetning för barn*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Lönnroth, Ami (1990). *Maskrosbarn. Barns som klarar sig mot alla odds*. Stockholm: Glacio Bokförlag AB.
- Mead, George H.(1995). *Medvetandet, jaget och samhället. Från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Lund: Argos.
- Nettervik, Ingrid (1994). *I barnbokens värld*. Malmö: Gleerups förlag.
- Patel, Runa & Davidsson, Bo (1991). *Forsknings metodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.
- Pramling, Ingrid & Asplund Carlsson, Maj & Klerfelt, Anna (1993) *Lära av sagan*. Lund: Studentlitteratur.
- Strömstedt, Marianne (1999). *Astrid Lindgren. En levnadsteckning*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Svensson, Sonja (1987). *Barnbokens väg. Om barnlitteraturens villkor och funktion i dagens Sverige*. Stockholm: Opal.
- Töringe, Sanna ”Sagor ska darra till i själen. Samtal med Anders Granström”, Barn och Kultur, nr.1 1991, s 12-14.
- Vygotskij, Lev V (1995). *Kreativitet och fantasi i barndomen*. Göteborg: Daidalos.

Bilaga

Vilket år är du född? _____

Vem/vilka har du i huvudsak växt upp med?

Hur har du upplevt din uppväxt?

Vad innebär överlevare/motståndskraftiga barn för dig?

Vad har påverkat och underlättat din barndom?

Vilka litterära gestalter är av betydelse?

Vilka händelser i sagan är av betydelse?

Vilka sagor har givit dig styrka att gå vidare?

Är det något du vill tillägga?